

VOCI DE DINCOLO. SEVER ZOTTA DESPRE N. IORGA

Ștefan S. GOROVEI¹

Cuvinte cheie: Sever Zotta, N. Iorga, amintiri, arhive, Iași, prințul Carol, guvernarea Iorga, viața politică

Mots-clefs: Sever Zotta, N. Iorga, souvenirs, archives, Jassy/ Iași, le prince Carol, le gouvernement Iorga, la vie politique

Printre hârtiile care au supraviețuit dispariției tragice a istoricului și genealogistului român Sever Zotta (1874–1943) în exilul său sovietic, în urma deportării bucovinenilor în iunie 1941, un singur „manuscris” (de fapt, o broșură sovietică tipărită în 1937) a avut șansa de a se păstra în întregime: acela care conține emoționanta evocare a relațiilor pe care el le-a întreținut, vreme de trei decenii, cu istoricul și omul politic N. Iorga (1871–1940). Aceste relații s-au consolidat în anii 1916-1918, când, în timpul Primului Război Mondial, Iorga s-a refugiat la Iași, vechea capitală a principatului moldovenesc, unde Zotta era (din 1912) director al Arhivelor Statului. La propunerea lui N. Iorga, Zotta a fost ales, în 1919, membru corespondent al Academiei Române. În anii următori, el a început să colaboreze la revistele istorice editate sau patronate de Iorga și a sfârșit prin a deveni membru al partidului prezidat de acesta și chiar șef al organizației ieșene a acestui partid. Dar în primul ministru N. Iorga (1931-1932), Zotta a avut dezamăgirea de a nu regăsi pe prietenul de odinioară. Victimă a intrigilor locale și fără a putea conta pe loialitatea șefului său politic și vechi prieten, el a pierdut locul de senator care-i fusese destinat, în favoarea scriitorului M. Sadoveanu, care – susținut de N. Iorga – avea să devină președinte al Senatului. Zotta a fost profund afectat de aceste manevre, pe care le-a considerat o trădare de neiertat, motiv suficient de acceptabil pentru a pune capăt relațiilor sale cu N. Iorga și pentru a renunța la orice activitate politică. În 1934 s-a pensionat și s-a retras la Davideni (micul domeniu al soției sale), în Bucovina sa natală de care era așa de mândru.

¹ Academia Română, Filiala Iași – Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, IAȘI.

Dar, în ciuda decepțiilor, Zotta conchide că bilanțul final al relațiilor sale cu N. Iorga trebuie considerat pozitiv: prin sprijinul pe care i l-a dat în 1917 pentru a salva sediul arhivelor (amenințat cu evacuarea), prin înalta apreciere pe care a acordat-o constant lucrărilor genealogice ale lui Zotta și mai ales prin publicarea unei cantități enorme de izvoare istorice, de o valoare inestimabilă pentru cercetările sale genealogice. El își încheie însemnările deplângând oribilul asasinat care a curmat viața acestui om care a dat poporului său „atât de mult din bogăția sufletului său, din comoara cunoștințelor sale enciclopedice și pentru a cărui unire a muncit atât de mult”*

La 27 iunie 2000, cu prilejul omagierii lui Iancu Flondor la Iași, profesorul Gheorghe Mihailu din Ciudei mi-a remis, pentru Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, un număr de manuscrise și foi volante provenind de la Sever Zotta, din anii 1941-1943². Familia Mihailu a fost deportată în Urali în același lot cu Sever Zotta, ridicăți cu toții de autoritățile sovietice în noaptea de 13 iunie 1941. După dispariția lui Zotta, în toamna lui 1943, familia Mihailu a păstrat hârtiile rămase de la el, readucându-le în Bucovina. În ascunzătoarea lor au intrat șoarecii și umezeala. Ceea ce a supraviețuit, a ajuns la Iași, datorită stăruințelor inimoasei Zoe Diaconescu (1928-2001), membru-fondator al societății care poartă numele lui Sever Zotta. Pe baza acestor documente, am reconstituit ultima etapă a vieții lui Zotta într-o comunicare prezentată la Iași, în toamna aceluiași an³, valorificarea propriu-zisă a materialelor rămânând o sarcină a viitorului. Unele informații din aceste hârtii le-am folosit în comunicări ulterioare, în 2006⁴, 2007⁵ și 2009⁶. Cred că timpul este potrivit pentru a

* Textul care urmează constituie comunicarea prezentată la Sesiunea științifică a Institutului de Istorie „N. Iorga”, cu tema *Interpretări, reinterpretări și perspective în cercetarea istorică* (București, 7 decembrie 2012). Pregătirea pentru publicare a impus doar minime actualizări bibliografice; în rest, am păstrat neschimbat textul, inclusiv formulele de adresare către publicul aflat la acea reuniune științifică. Pentru imaginile care însoțesc textul, îl rog pe d-l dr. Mihai-Bogdan Atanasiu să primească mulțumirile mele.

² Cf. *Buletinul Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”*, II, 2000, 7-9, p. 2.

³ *Viață și moarte în gulagurile sovietice (noi mărturii despre Sever Zotta în 1941-1943)*, în ședința (56) din 19 septembrie 2000 a Filialei Iași a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române [CNHGS-I] – cf. *Buletinul...*, cit., p. 8; publicată cu același titlu în volumul *In memoriam Gheorghe Buzatu*, coordonatori Stela Cheptea <și> Horia Dumitrescu, Editura „Tipo Moldova”, Iași, 2014, p. 797-810.

⁴ *Despre rolul lui Sever Zotta în unirea Bucovinei cu România*, comunicare la CNHGS-I în ședința (109) din 14 februarie 2006; publicată cu același titlu în „Europa XXI”, XV-XVI, 2006-2007, p. 171-178.

⁵ *Sever Zotta. Secvențe biografice 1904-1940*, comunicare la CNHGS-I în ședința (125) din 13 noiembrie 2007; publicată cu același titlu în *AȘUI*, s.n., *Istorie*, LI-LIII, 2006-2007, p. 75-85.

⁶ *Arhiva lui Sever Zotta și soarta ei* (text citit la sesiunea de comunicări închinată împlinirii a zece ani de activitate a Institutului „Sever Zotta”, Iași, 27 ianuarie 2009); publicat: *Arhiva lui Sever Zotta și soarta ei*, în „*Prutul*. Revistă de cultură”, s. n., X (XIX), 2020, 1 (65), p. 137-160.

vorbi despre singurul „manuscris” complet din această tragică arhivă, și anume despre acela care conține relatarea raporturilor cu N. Iorga.

„Manuscris” e un fel de a spune. Ca și în alte cazuri, Zotta a folosit o cărticică, găsită, desigur, în colhozul unde fusese deportat. Ea se intitulează *20 лет советской власти. Статистический сборник (цифровой материал для пропагандистов)* și a fost tipărită la Leningrad, în 1937, de Центральное Управление Народнохозяйственного Учета Госплана СССР. Pe cele 112 pagini (109 numerotate⁷), pe spațiile albe și printre rânduri, ca și pe filele albastre care mărginesc cărticica propriu-zisă, Zotta a scris cu creionul amintirile sale despre N. Iorga – în total, 118 mici file nenumerotate de autor. Data scrierii lipsește, dar fixarea eronată a asasinării lui Iorga, în noiembrie 1941, ar putea fi, eventual, un indiciu *psihologic* pentru datare.

Textul este, în ansamblul lui, tulburător. Pentru a-l aprecia, însă, la adevărata lui valoare, se cuvine să înțelegem, mai întâi, că el **nu a fost destinat publicării**. A fost scris fără gândul că va ajunge cândva în mâinile vreunui *cititor*, ba poate chiar cu convingerea că nu va ajunge niciodată în mâinile vreunui *cunoscut*. Amintirile au fost așternute, deci, pe hârtie nu pentru a justifica vreun lucru sau vreo atitudine, ori pentru a acuza sau a scuza pe cineva (altfel spus, nu *ad probandum*, ci *ad narrandum*...). A fost, fără nici o îndoială, numai nevoia de a ajuta timpul să se scurgă, într-un deșert de cenușă. Putem fi convingși că, scriind toate acele pagini (dintre care doar o parte au supraviețuit și au ajuns în mâinile noastre), Zotta căuta și un refugiu: se retrăgea din prezentul îngrozitor, urât, jegos și puturos⁸, retrăind zile frumoase, chiar dacă furtunoase, când se afla în compania unor oameni de categoria lui, cu care a putut să aibă conflicte și ciocniri, uneori extrem de dureroase, dar care erau menite să se consume (dacă nu să se și rezolve) în cadrul de civilitate moștenit de la Vechiul Regim. Cât era de transpus atunci când scria, se vede din unele formule prin care ni-l putem închipui adresându-se unui nevăzut public de ascultători sau cititori. Sunt amănunte care accentuează tragedia cumplită la care bietele foi de hârtie au fost martori tăcuți.

Ținând seama de acestea, trebuie să acceptăm **sinceritatea absolută** a însemnărilor lui Sever Zotta. Nu spun **obiectivitatea**, pentru că în judecarea unor pagini memorialistice este întotdeauna foarte dificil să căutăm ori să încercăm a stabili gradul de obiectivitate. Avem sub ochi o mărturie foarte personală, țâșnită din străfundurile unui suflet chinuit, cu aspect mai degrabă de confesiune la picioarele unui duhovnic nevăzut sau, dacă vreți, ale **Marelui Duhovnic**. Din acest punct de vedere, putem prețui

⁷ De aceea în informațiile de pe Internet broșura apare ca având fie 109, fie 112 pagini!

⁸ V., în acest sens, însemnările zilnice din perioada octombrie 1941 – aprilie 1942, pe care le-am publicat în tomul precedent al acestei reviste: *File din jurnalul unui deportat: Sever Zotta 1941-1942*, în **CI**, XXXIX, 2020, p. 335-369 (jurnalul la p. 343-355).

încă mai mult seninătatea și – totuși – obiectivitatea judecăților finale, formulate după expunerea faptelor.

Relațiile dintre N. Iorga și Sever Zotta nu au format, până acum, obiectul unui interes deosebit. Am subliniat, altădată, „consecvența apreciere” de care scrisul lui Zotta s-a bucurat din partea lui Iorga⁹, raportor la Academie, în 1919, pentru alegerea lui ca membru corespondent în locul rămas liber prin moartea lui Ioan Tanoviceanu¹⁰; peste ani, în împrejurări deosebite, relațiile acestea au putut fi evocate și sub aspectul lor politic, în lumina atât a presei ieșene¹¹, cât și a corespondenței¹². Din păcate, cercetarea corespondenței lui N. Iorga de la Academia Română nu a fost dusă până la capăt, iar informațiile culese de autorul acelei sumare evocări se opresc în martie 1931. Figura arhivistului și genealogistului Zotta ca sprijinitor al politicianului Iorga, fruntaș chiar al organizației ieșene a „iorghiștilor”, s-a conturat cu acest prilej și, în același timp, am avut primele semne că raporturile celor doi în planul politic nu au fost tocmai netede. Corespondența arăta că uneori Zotta avea „ceva de reproșat destinatarului scrisorii”¹³, adică lui Iorga, iar lectura fugară a ziarelor ieșene dădea de înțeles că, în alegerile din primăvara anului 1931, Sever Zotta fusese victima unor mașinațiuni. Dar cât de încălcate au fost atunci „ițele culiselor politice” (expresia d-lui Liviu Papuc¹⁴), care au fost atitudinile celor implicați și care a fost deznodământul – toate acestea ne erau necunoscute. Am avut uneori impresia că anul 1931 marchează un „tournant” în relațiile lui Zotta cu Iorga, întrucât, după studiul publicat în cunoscutul volum omagial apărut în acel an la Cluj¹⁵, nu am mai identificat nici o colaborare la „Revista Istorică” sau la vreo altă publicație dintre cele care apăreau sub îngrijirea sau din inițiativa lui Iorga. Am pus aceasta pe seama diminuării generale a producției științifice a lui Zotta, în împrejurările pensionării din 1934 și ale retragerii la Davidenii soției sale. Explicația era doar parțial corectă, întrucât nu era cunoscută cauza demoralizării care dusese la pierderea energiei și a interesului pentru cercetarea genealogică. Amintirile urmașilor săi evocau teribila dezamăgire din domeniul activității politice. Însemnările din pribegie luminează perfect acest fragment din biografia lui Sever Zotta.

⁹ Ștefan S. Gorovei, *Un precursor: Sever Zotta*, în *ArhGen*, I-V, 1989-1993 (ediție anastatică, Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Iași, 2010), p. 7.

¹⁰ *Ibidem*, p. 8.

¹¹ Liviu Papuc, *Mărturii de la și despre Sever Zotta în presa vremii*, în *ArhGen*, VII (XII), 2000, 1-4, p. 72-73.

¹² Valentin Andrei, *Sever Zotta în corespondență cu N. Iorga*, în *ArhGen*, VII (XII), 2000, 1-4, p. 75-78.

¹³ *Ibidem*, p. 75.

¹⁴ Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 73.

¹⁵ Sever Zotta, *O mistificare genealogică: Ieremia Golia, în Închinare lui Nicolae Iorga. Cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Editura Institutului de Istorie Universală, Cluj, 1931, p. 431-438.

Azi, se poate vedea cu toată limpezimea că întâmplările din 1931 au fost acelea care au provocat inițial răcirea relațiilor sale cu N. Iorga și apoi întreruperea lor cu totul. Cauzele nu trebuie căutate nici prea mult și nici prea departe. Cărturari, istorici, pasionați de cunoașterea trecutului românesc, amândoi în slujba idealului național, ei erau, totuși, foarte diferiți – ca fire, ca mentalitate, ca năzuințe. Apropierea lor fusese inevitabilă în împrejurările din preajma și din timpul Primului Război Mondial, dar tot atât de inevitabilă a trebuit să fie și despărțirea, sub povara tot a împrejurărilor, cu totul diferite însă, de la începutul anilor '30. Ruptura nu poate să ne mire. Temperamentul său vulcanic, arțăgos, uneori despotic, adeseori intolerant, întotdeauna acaparant și dominator, în ciuda sufletului de copil pe care l-a păstrat până la sfârșit, făcea din Iorga un companion dificil, caustic cu cine trebuia și cu cine nu trebuia, când trebuia și când nu trebuia. Datorită bogatelor note și comentarii cu care d-l Andrei Pippidi a înzestrat ediția *Scrisorilor către Catinca* (1991), știm astăzi că acest comportament tiranic¹⁶ era prezent și în viața de familie, neezitând să sacrifice „cu egoism orb”¹⁷ fericirea și echilibrul liniștit al celor din jur. Familia trebuia să se supună, desigur; prietenii, chiar și cei mai devotați, nu aveau de ce.

Lucrurile acestea nu mai pot fi – și nici nu trebuie să fie – ocolite în cercetarea unor personalități și a unor evenimente din trecut. Rămâne, însă, chipul în care cercetătorul se apropie de ele. Nu o poți face, desigur, cu bucurie, iar satisfacție din aflarea și dezvăluirea lor nu poți avea. Cu stânjeneală le afli și le înțelegi și cu delicatețe trebuie să le comunici și să le explici. Acestea sunt sentimentele cu care mă aflu azi aici, în chiar casa lui N. Iorga. Însă am socotit că tocmai spiritul cavaleresc al lui Zotta ne obligă să aflăm aceste întâmplări *aici*, înainte de a le pune sub ochii tuturor, sub o formă care riscă să le transforme – cum spunea Iorga însuși – într-un „lucru jenant și impiu”¹⁸.

Nu mi-am propus, în scurta expunere însoțitoare, să analizez textul lui Zotta sub raportul exactității; pentru aceasta, ar trebui pus în paralel cu măcar trei categorii de mărturii contemporane: corespondența, presa și notele zilnice ale lui Iorga¹⁹ și ale lui

¹⁶ În această privință, amănunte uneori dureros de delicate se află în însemnările jurnalistice ale lui G. T. Kirileanu, *Martor la istoria României (1872-1960)*. *Jurnal și epistolar*, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și indice de Constantin Bostan, I: 1872-1914, II: 1915-1918, Editura RAO, București, 2013.

¹⁷ N. Iorga, *Scrisori către Catinca 1900-1939*, editate de Andrei Pippidi, cu un cuvânt înainte de Liliana Iorga-Pippidi, Editura „Minerva”, București, 1991, p. 223 (din comentariul d-lui Andrei Pippidi).

¹⁸ N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om – Așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Editura „Minerva”, București, 1972, p. 1.

¹⁹ În etapa finală a definitivării notelor, am avut la dispoziție cele șapte volume de *Memorii*, Paul Editions, București, 2018, care nu reprezintă, totuși, ediția științifică de care am avea nevoie, cu comentarii pertinente și bogat adnotată; un model îl poate constitui *Jurnalul ultimilor ani 1938-1940*, ediție îngrijită, introducere și note de Andrei Pippidi, Editura „Humanitas”, București, 2019. Din păcate, toate sunt lipsite de

Zotta. Am transcris textul întreg, ceea ce nu a fost prea lesne, întrucât, din motive ușor de înțeles, Zotta a scris foarte concentrat, cu multe prescurtări, cu ștersături, cu adaosuri printre rânduri sau pe margini. Am pus între paranteze drepte [] toate completările cuvintelor prescurtate (n-am întregit, însă, prescurtările curente, precum acelea ale numelor lunilor). Între acolade {} am marcat ștersăturile din text și adaosurile marginale sau din subsolul paginilor. Parantezele rotunde () sunt, peste tot, ale autorului însuși. Cu // am marcat sfârșitul paginilor. N-am semnalat îndreptările curente (virgule, ghilimele etc.). Ca ilustrații, am ales primele patru (Fig. 1-4) și ultimele patru pagini (Fig. 5-8) ale textului propriu-zis; ele au avantajul de a expune și detaliile tehnice ale broșurii din 1937.

Atrag atenția asupra unei caracteristici a stilului lui Zotta, care uneori poate să îngreuneze înțelegerea exactă a sensului: folosirea imperfectului acolo unde noi simțim nevoia de a pune perfectul compus. Ca și în cazul altor formulări (precum *prin* pentru *vreme / timp de*), este, probabil, rezultatul influenței limbii germane.

*

În 26 nov. 1941²⁰, dim[ineața], a fost asasinat de către legionari marele învățat N. Iorga, care prin jum[ătate] de veac a influențat puternic asupra [a] două generații prin cultura sa multilaterală și temperamentul său vioi.

Iorga, după ce a f[ost] prim min[istru], a fost grav și personal atacat în ziarul lui Codreanu supt isc[ălitura] acestuia, reproșându-i-se totala lipsă de caracter etc. Am citit articolul.

Iorga, în loc să răspundă în ziarul său, „Neamul // Românesc”, îl dă pe C[odreanu] în judecată după o nouă lege, care reprobează insultarea foștilor demnitari (miniștri etc.) sancționându-i cu închisoarea.

C[odreanu] este arestat și condamnat la un an. De atunci n-a mai scăpat din închisoare, până la asasinatul din Jilava.

Atât am aflat despre as[asinatul] din 26 nov. A fost luat pe la 3 dim[ineața] în costum sumar cu autom[obilul], dus într-o pădure lângă Buc[urești] și împușcat cu 6 gloanțe de revolver. A doua zi poliția a găsit cadavrul.

La înmorm[ântare], nici un discurs. N-a f[ost] lăsat nici Maniu, nici Răd[ulescu-] Motru, Preș[edintele] Acad[emiei] Rom[âne]. //

Cum am urmărit din tinerețe, cam de 50 de ani, activitatea publicistică lui N.I. și apoi la Iași, în 1916/18 am f[ost] în raporturi zilnice, cred util să încredințez hârtiei unele amintiri, cari pot interesa.

indicii de nume, așa de utili pentru o căutare rapidă și o folosire eficientă... Guvernarea din 1931-1932 este cuprinsă în vol. 6, *Încercarea guvernării peste partide*; numele lui Zotta și frământările grupului de la Iași nu au găsit nici un ecou în aceste însemnări.

²⁰ Data exactă: 27/28 noiembrie 1940.

Cunoștința lui am făcut-o la București. Probabil la Acad[emia] Rom[ână]. Înainte însă am fost amestecați de presa liberală într-un fel de polemică. I[orga] a scris (1902) o serie de articole în ziarul junimist „Epoca” despre *Bucovina*²¹. „L'Indépendance Roumaine”²² (dir[ector] evreul Rubin²³) le rezumă, scriind că din ele reiese *totala germanizare a clasei conducătoare de acolo*, ceea ce I[orga] n-a scris. //

Eu am trimis atunci un f[oarte] frumos articol, scris românește, la „L'Indépendance Roumaine”, protestând în contra acestei răstălmăciri a articolelor din „Epoca”²⁴.

Rubin a *intercalat* pretutindeni în articolul meu numele *N. Iorga*, făcându-mă astfel să *polemizez* cu el. De ex[emplu]. Eu scriam „În ce privește afirmația (din L'Indép[endance]) că noi” etc., iar ziarul: „În ce privește afirmația *D-lui Iorga*” că etc. //

La aceasta a urmat un răsp[uns] al lui I[orga] la adresa lui Indép[endance] și laude p[entru] sufletul naț[ional] al articolului meu, în care mă refeream, î[n]tre a[ltele], la cronicari etc., și iar un răsp[uns] de la Indép[endance].

Eu am tăcut. Art[icolul] meu a plăcut și lui N. Filipescu²⁵, care și-a exprimat dorința să mă cunoască. Dar el îmi era prea nestăpănit. Apoi, curând după acest incident, l-am vizitat pe Iorga în mica lui locuință, unde biroul său mic era supraîncărcat cu cărți și când am sosit n-am avut decât să șed *pe cărți*. //

Era atunci la el un om frumos, cu barbă neagră de voievod, cu ținută dreaptă, cu care I[orga] vorbea franțuzește despre bătălia de la Stănilești (1711) și a[alte].

Ambii stăteau în picioare. Domnul era prințul Al. Kallimachi, nep[ot] de voiev[od]²⁶, din același județ cu Iorga (Botoș[ani]), unde avea Stănțești și a[lte]

²¹ Reproduse în: N. Iorga, *Cuvinte adevărate*, „Minerva”. Institut de Arte Grafice și Editură, București, 1903, p. 63-94, sub titlul *Românismul în Bucovina*.

²² Gazetă întemeiată la București în 1876 de Frédéric Damé și Émile Jalli. A apărut și în perioada interbelică.

²³ Alexandru Rubin (1856-1921), licențiat în drept la Paris, gazetar, prim-redactor (*rédacteur en chef*) la „L'Indépendance Roumaine”. În 1895 i s-a refuzat împământinirea (acordarea cetățeniei române), deși lucra de zece ani la acea gazetă.

²⁴ În *Rezultatele activității mele publicistice* (ms.), p. 2, Zotta scrie: „Primul meu articol *iscălit* este însă din 1902 și publ[icat] în «L'Indépendance Roumaine». De titlu nu-mi mai aduc aminte {*Notă cu asterisc*: N-avea, căci era o scris[oare] adresată directorului ziarului (Rubin)}. Privea un rezumat al acestui ziar al unor articole despre Bucovina scrise de *Iorga* în «Epoca». Este, poate, textul care a apărut și în ziarul „Deșteptarea” din Cernăuți, nr. 41 din 26 mai (8 iunie) 1902, sub titlul *Românismul din Bucovina*.

²⁵ Nicolae Filipescu (1862-1916), om politic conservator, fruntaș al aripii democratice, întemeietor al ziarului „Epoca”.

²⁶ Alexandru Callimachi (1866-1918) era urmașul banului Dumitrașcu Calmășul, fratele lui Ioan Teodor Callimachi, primul domn (1758-1761) din această familie. Atribuirea titlului princiar nu are, firește, nici un temei. A fost „un adevărat ctitor în sensul istoric al cuvântului”, va scrie N. Iorga, a cărui *Istorie a literaturii*

moșii. El dăduse lui I[orga] spre publicare în „Stud[iu] și doc[umente]” (vol. V sau VI)²⁷ documentele moșilor sale. Cerusem, după plecarea lui, ca I[orga] să vină în ajutorul partidului nostru, aflător în grea luptă cu A[urel] Onciul etc. Mi-a promis un art[icol], care a făcut impresie în Buc[urești] și care a apărut *după 3 zile* de la vizita mea. //

Pe urmă, ne-am întâlnit des în sala de m[anu]s[crise] a Acad[emiei] Rom[âne], unde ambii făceam copii. Acolo i-am dat piesa mea „Vasile Lupu”²⁸. Primind-o, mi-a spus: „*D-ta nu ești ca ceilalți bucovineni, cari dacă pun un ou se cotcodăcesc de aude tot satul*”. Aceasta era în 1909, când am petrecut o iarnă la Buc[urești] cu nevasta mea²⁹, căci în 1904 îmi terminasem studiul cu teza de lic[ență]³⁰ și n-am mai avut ce căuta la Buc[urești].

În 1910/11 și 1911/12 iarna am petrecut la Iași și acolo am avut mai des prilej să-l văd. Când a aflat că (1911) m-am înscris în partidul lui [P. P.] Carp era contrariat // și pe piața Unirei mi-a spus *credeam că vei veni la noi*. Dar mie-mi era Carp mult mai aproape ca mentalitate și șeful local D. Greceanu³¹ îmi era prieten, cu mentalitate asemănătoare, *conservator național*.

Când în 1912 am publicat primul n[umăr] din rev[ista] „Arhiva Genealogică”, era uimit de cunoștințele mele, pe cari pân’atunci le ascunsesem. M-a felicitat și mi-a promis o *recenzie*. *N-a apărut*, deși mi-ar fi fost de mare folos. „*Er konnte es nicht übers Herz bringen*” să laude o rev[istă] periodică *istorică* // *pe când el n-avea* o astfel de rev[istă] și în primul N^o din „Rev[ista] Ist[orică]” de mai târziu se trădează, începând introducerea *cu mine*. Că am încercat prin un an

române în secolul al XVIII-lea a putut vedea lumina tiparului în 1901 cu ajutorul lui.

²⁷ Cele 190 de Documente relative mai ales la Botoșani și împrejurimi, din colecția d-lui Al. Callimachi au fost cuprinse în Studii și documente cu privire la istoria românilor, V, Editura Ministerului de Instrucție, Stabilimentul Grafic I. V. SOCEC, București, 1903, p. 211-286.

²⁸ Scrisă în 1908-1909, tipărită în 1909. Cf. Andrei Pippidi, Sever Zotta – autor dramatic, în „Prutul. Revistă de cultură”, s. n., IX (XVIII), 2019, 1 (63), p. 33-38.

²⁹ Margareta Zotta, născută Grigorcea (1880-1969). Era fiica juristului Ion Grigorcea și a Anei Giurgiuvan; soră cu Natalia (căs. Otto de Flondor), Vasile Grigorcea (căs. Graziela Nanu) și Ștefania (căs. Ioan Mavrocordat); un alt frate, Adrian, a murit tânăr (1882-1898). Graziela Nanu era fiica Valeriei Micle (fiica Veronicăi Micle), din prima ei căsătorie (Valeria Micle se va recăsători cu Mihai Gr. Sturdza, unul dintre fiii legitimați ai lui Grigore M. Sturdza, cunoscut ca „Beizadea Vișel”). Pe această cale au ajuns în păstrarea urmașilor ei scrisorile pe care Eminescu le-a trimis Veronicăi Micle și care au fost editate abia în anii trecuți.

³⁰ Contractul de locațiune în dreptul roman și român, București, 1904, 170 p.

³¹ Dimitrie A. Greceanu (1859-1920), om politic conservator. Era fiul lui Alexandru Greceanu și al Ruxandei Mano. A murit în urma atentatului de la Senat, în decembrie 1920. Sora sa, Leonia, a fost mama istoricului P. P. Panaitescu (1900-1967). Cf. Gh. Ghibănescu, Familia „Greceanu” (din Moldova), în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași”, IX, 1931, 1, p. 191 și spița; Radu Sc. Greceanu, Familia Greceanu din Moldova. Considerații genealogice, în ArhGen, IV (IX), 1997, 3-4, p. 186 (nr. 55).

(inexact: *doi*)³² etc. Este clar că indemnul indirect p[entru] „Rev[ista] Ist[orică]” l-am dat eu prin invidia lui Iorga. //

Ba culmea, când public în n[umere]le 2 și 3 ascendența rom[ânească] a Reg[elui] Carol I³³, după spița compusă de Prof[esorul] B[a]r[on] Dungern³⁴, [Iorga] *contestă o filiațiune*, absolut sigură, în „Neamul rom[ânesc] lit[erar]”³⁵. *Aceasta era prima manifestare față de rev[istă]*. Evident crăpa de invidie, mai ales că studiul era menit să atragă atențiunea Regelui. Asemănătoare sentimente le-a arătat I. Nistor³⁶, pe care într-un lung și f[oaarte] documentat răspuns³⁷ l-am pus cu botul pe labe. Și el greșise. Punctul vulnerabil este *altul*, și anume testam[entul] din 1448 al lui Tvrtko I, Reg[ele] Bosniei, *n-a fost găsit și prob[abil] nici nu există*. Acest cusur al geneal[ogiei] a fost menționat de Dungern într-o notă în cartea lui Iaffé despre Curtea de Argeș³⁸, dar a f[ost] *suprimată* de Kalindero (scris[oare a lui] Dungern către mine)³⁹. //

³² Iată pasajul din acele *Câteva cuvinte introductive* puse de N. Iorga în fruntea primului număr al „Revistei Istorice” (I, 1915, I, p. 1): „Dacă sacrificiul continuu, de muncă și bani, al unui meritos cercetător, de origine bucovineană, d. Sever de Zotta, director al Arhivelor Statului din Iași, a putut ține un an de zile așa de prețioasa «Arhivă Genealogică», ea a tratat, ce e dreptul, pe lângă genealogia prevăzută, și puncte de istorie ce nu se pot despărți de dânsa, dar nu și-a putut îngădui a se atinge și de acele probleme de cultură și de filosofie a istoriei care preocupă tot mai mult spiritele în zilele noastre. De altminterea, lipsa de concurs a publicului a împiedicat revista de a trece de marginile anului întâiu”.

³³ *Augusta Familie Regală a României și alți auguști suverani și principii ai Europei descendenți din Basarabi*, în *ArhGen*, I, 1913, 2-3, p. 17-38.

³⁴ Otto Freiherr von Dungern (1875-1967), pasionat genealogist, era atunci profesor de drept public la Universitatea din Cernăuți. La începutul Primului Război Mondial, a fost socotit printre spionii germani cu trecere în România și chiar în familia regală. V. și G. T. Kirileanu, *Sub trei regi și trei dictaturi. Amintiri, jurnal și epistolar*, I, 1872-1916, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și bibliografie de Constantin Bostan, Editura „Crigarux”, Piatra-Neamț, 2004, p. 228-230, 232-233; Idem, *Martor la istoria României (1872-1960). Jurnal și epistolar*, I, cit. (*supra*, nota 16), p. 317-318, 322-323.

³⁵ „Neamul Românesc Literar”, V, 1912, 11-12 (1 aprilie 1912), p. 191: „În al doilea n[umă]r din *Archiva Genealogică*, meritosul director al publicației, d. Sever de Zotta, dă bogate lămuriri despre coborârea din fiica lui Alexandru Basarab, măritată cu Strașimir de Vidin, a MM. LL. Regele și Regina. Ar trebui însă dovada că Dorotea, fiica lui Strașimir, era și fiica Domniței”.

³⁶ În „Junimea Literară”, IX, 1912, 4, p. 80; 6, p. 120. Dată fiind raritatea acestei publicații, cred util să reproduc cele două notițe ale istoricului Ion I. Nistor (1876-1962) – comunicate cu multă amabilitate de d-l dr. Liviu Papuc – ceea ce poate să înlesnească și aprecierea reacției lui Zotta. Cf. *Addendum*, la finele textului.

³⁷ Publicat în *ArhGen*, I, 1912, 4-6, p. 90-93 și 7-8, p. 125.

³⁸ Franz Jaffé, *Die Bischöfliche Klosterkirche zu Curtea de Argeș in Rumänien*, mit Unterstützung der Landesbehörden und nach eigenen Studien herausgegeben von ~, Berlin, 1911, în anexele căreia (p. 20) baronul Otto von Dungern a dat amintita descendență. Cartea a fost sever recenzată de Alexandru Tzigara-Samurçaș, *Biserica episcopală din Curtea de Argeș. Cu prilejul unei publicații străine*, în „Convorbiri Literare”, XLVII, 1913, 2, p. 119-144.

³⁹ Problema a fost greșit formulată de la început, prin plasarea nepotrivită a „verigii” care ar fi trebuit să facă legătura între țarul Strașimir (căsătorit cu fiica lui Basarab I, domnul Țării Românești) și conții de Cilli, strămoșii regelui Carol I: Dorothea, fiica lui Strașimir, a fost în adevăr soția regelui bosniac Tvrtko I, dar Catarina,

Va să zică, aceasta a fost întâia trădare a lui Iorga față de mine, altele vor urma.

Totuși, în 1914, primăvara, după încetarea rev[istei], l-am vizitat la Vălenii de Munte, unde e f. f. amabil. Mi-a dăruit chiar un trandafir din grădină, pe care-l păstrez presat. // Mi-a arătat toate instituțiile, într-adevăr meritoase, precum și bis[erica]. Am șezut iar pe cărți, deși casa boerească este destul de spațioasă. Salonul era mobilat cu mob[ile] românești și cu un mare covor rom[ânesc]. Însă nu se potrivesc p[entru] saloane, mai mult p[entru] sufragerii.

{*Marginal*: Și aici a adus elogii rev[istei] mele și a „regretat” dispariția ei. S-ar fi putut subvenționa de Minister după 1 sau 2 ani, însă, a *apărut* „Rev[ista] Ist[orică]”.} //

Pe urmă, nu-mi mai aduc aminte să-l fi văzut până în tristele zile din toamna 1916.

În una din primele zile ale lui octombrie, îl văd venind pe „podul” care ducea de la poarta Goliei // la Arhiva Statului, dărăpănată atunci la primul etaj, nefiind terminate reparațiile. Îl întovărășea Al. Lapedatu, atunci Lepadat. Îi întâmpin și-i poftesc în biroul meu. Tristă dispoziție, deși încă nimic nu era pierdut. Vin apoi aproape în fiecare zi și Iorga caută dos[arele] Trib[unalului] Botoșani, jud[eu]l său, fără să găsească ceva imp[ortant]. Lap[edatu] dos[arele] Min[isterului] de Ext[erne]. Studiază în sala mare sus cu mozaic din apus. Iorga la biroul meu, cedat lui, eu lucrând jos. Conversații sunt aproape imposibile, e grăbit. // Totuși, înaintea bătăliei de la Buc[urești], când îl văd f[oarte] deprimat, îi spun [:] doar totul nu este încă pierdut. Ba pierdut, răspunde el desperat și continuă: „*Take Ionescu de legat de gard și de împușcat. El a forțat mâna lui Ionel Brătianu*”.

Bătălia era poate de câștigat, dar nu schimba mersul lucrurilor, din cauza inferiorității noastre numerice și a[ltele]. Averescu mi-a spus că *nu* era de câștigat și că aceasta // a spus-o R[ege]lui, dar A[verescu] era poate invidios pe Prezan.

Cu alt prilej, tot acolo, Iorga mi-a spus că a spus lui Brătianu că rău facem că cerem linia *Tisei*, acolo nefiind Rom[ânia]. *B[rătianu] i-a răspuns că n-are încotro, căci de altfel o cere Take Ionescu*. Pare de necrezut, dar astfel erau „oamenii mari” de atunci.

Seara, îl vizitam de regulă pe I[orga] la redacție, în stradela vis à vis de bis[erica] Banu și ba mai aflam ceva, ba îi comunicam eu din informațiile pe cari le aveam de obicei de la cumnatul meu Ion Mavrocordat⁴⁰, deputat liberal și persona gratissima la Brătianu. // Iorga, după ghișeu, scria sau făcea corectura „*Neamului Românesc*”, ceea ce nu-l împiedica să susțină o conversație. De altfel,

căsătorită cu Hermann de Cilli, nu era fiica acestora, ci a banului Ștefan și deci vară primară cu Tvrtko! De altminteri, se pare că întreaga genealogie a regilor Bosniei comportă, încă, unele neclarități.

⁴⁰ Ion (Ioan) Mavrocordat (1865-1936), proprietar la Dângeni (Botoșani), căsătorit de două ori: întâi cu Elena Flondor (1868-1916), fiica lui Gheorghe Flondor și a Isabelei Dobrowolski von Buchenthal (sora lui Iancu Flondor), și a doua oară cu Ștefania Grigorcea (1885-1958), sora Margaretei Sever Zotta.

il vizitam din când în când acasă, sau îi aduceam alimente, ca ouă, unt și a[letele], primite de la țară de la Mavroc[ordat]. Întâi locuia în curtea Mitrop[oliei], apoi în Casa Studenților [din] str. Lascar Catargi, alături cu Brătianu. De Sf. Nec[ulai], am întâlnit acolo pe P[rincipesa] Nadêje Știrbey, soția lui Barbu Știrbey. I se făcea curte, fiind periculos ca gazetar și orator în timpuri când, după înfrângere, autoritatea Statului era slăbită. Dar și el făcea curte Palatului și mai ales celui al reginei Maria, căreia la nevoie credea că-i // poate trimite pe fiul său Mircea rugând să i se dea o sticlă cu vin și ceva brânză. I s-a și dat (com[unicat] mie de I[orga]). Mult haz s-a făcut când de Anul Nou 1916/17 Iorga a venit în ajun cu partidul său și cu buhaiul la Palatul Reginei. I[orga] *sconta un nou regim politic după război*, pe baze largi democratice după exproprierea marilor proprietari și se considera ca cel mai indicat ca „om nou” p[entru] acel regim nou. N-a făcut socoteala cu Averescu, beneficiantul noului regim cu vechile abuzuri. Take Ionescu îi era dușman, iar cu Brătianu nu ducea menaj bun. Îl respectă, dar nu-i suportă ifosele. Mi-a spus că și Regina i s-a plâns că „șezând picior peste picior îmi face morală”. În adevăr că a lui „herablassende Liebenswürdigkeit”⁴¹ era jignitoare. Nu era un gentleman. //

La R[egele] Ferd[inand], Iorga avea privilegiul de a fi primit imediat în audiență, fără a aștepta {*tăiat*: decât eșirea}. Această *zicem* încredere m-a ajutat într-o chestie f[oarte] grea. Arhiva Stat[ului] era situată în curtea bis[ericii] Golia cu „medievalele” ei turnuri și ziduri, ca aspect, firește, nu ca vechime (zid[uri] de la Duca v[oie]v[od]). Regina, romanțioasă, scriitoare de basme etc., a aruncat ochii asupra curții, găsind-o f[oarte] indicată spre a se adăposti acolo *invalidii de război*. Era în primăvara 1917. O vizită la Arh[iva] Stat[ului] a d[oam]nei Lahovary⁴², mare d[oam]nă de on[oare], // cu un fel de comisiune, m-a lămurit. Mi se făcea cinstea de a nu mă lăsa pe drumuri, ci de a mă băga într-o casă preoțească din curte, preoții (2) urmând să fie scoși. Firește, Arhiva n-ar fi găsit adăpost decât aruncată în beciuri umede {*notă marginală cu asterisc*: La Iași, aproape *toate*}. Au urmat alte vizite, i[n]tre c[are] și d[oam]na Blondel, soția Min[istrului] Franței⁴³, care găsi inutil[ă] păstrarea hârtiilor vechi etc. Toate argumentele mele contra și toate soluțiile raționale (2 m[ă]năști)ri date de Mitrop[olie], barăci cu scânduri date de min[istrul] Greceanu⁴⁴ la Copou, Sanatoriul Sf. Maria de cumpărat numai cu 80.000 lei!) erau zădarnice. Atunci

⁴¹ *Amabilitate catadicsitoare*, deci ofensatoare în fond!

⁴² Simona Lahovary (1881-1936), fiica lui Alexandru Lahovary și a Simonei Ghermani. A fost căsătorită cu Mihail Pherekyde.

⁴³ Jeanne Blondel, soția lui Jean-Camille Blondel (1854-1935), ministru plenipotențiar al Franței în România din 1907 până în 1916. Trebuie să fie o confuzie, întrucât, în momentul relatat de Sever Zotta, acest post era deținut de Charles de Beauport, conte de Saint-Aulaire (cf. *infra*, nota 65).

⁴⁴ Dimitrie A. Greceanu (cf. *supra*, nota 31) era acum ministrul Lucrărilor Publice.

am apelat la Iorga {*notă marginală cu asterisc*: „văzând că și Duca, min[istrul] meu, *cedează*”} explicându-i cazul, și el imediat a cerut o au//diență la R[ege]. Aceasta-i fu acordată p[entru] a doua zi, la ora 2, la Arh[iva] Stat[ului]⁴⁵. R[egele] a venit bine dispus, cu țigara de după dejun și l-am întâmpinat, Iorga și eu, la scară. Pe urmă, am vizitat sălile Arhivei și în cea m[ai] s[us] menționată nu știu cum s-a atins chestia *reformei agrare* pendente. R[egele] spunea *Eu vreau țărani cuprinși mijlocii*. Iorga, ca fript, protestează: „Nu. Nu, Maj[estate]” (ceea ce nu-i protocolar), *toți, toți să capete pământ*. De unde? //

La eșire, am arătat R[ege]lui și primejdia de foc care ne pândește din cauza unor soldați imprudenți din apropierea Arh[ivei], dar a tăcut. Am mai lansat prin Ghibănescu un mic articol în „Evenimentul”⁴⁶. A doua zi, Iorga îmi spune că nu-i cu totul sigur de intervenție și mă sfătuiește să merg la d[oam]na Lahovary. // Am și făcut și ea mi-a zis că „M[ajestatea] Sa nu s-a pronunțat”. Am răspuns că cred că simpla vizită denotă importanța instituției {*notă marginală, cu asterisc*: Nici o altă inst[itutie] n-a fost vizitată de R[ege] la Iași}. În fine, a scos o mânășă ca semn să-i sărut mâna la plecare și să consider // chestia terminată. În cursul acestei crize de c[irca] o săptămână, Regina l-a întrebat pe Iorga în prezența Prințului Carol ce fel de om sunt. El a spus: *de très bonne fam[ille], très bien élevé, mais dur comme tous les Bucoviniens*. Fără el, cu greu aș fi scăpat Arh[iva], veche de peste 90 de ani, de peire. //

N-a trecut mult timp de atunci, când în 6/19 iunie dim[ineața], se prezintă mie, în biroul meu, d[omn]ul gen[eral] Nicoleanu⁴⁷, subșeful Marelui Stat Major, pe care de altfel îl cunoșteam de la Constanța Ghyka⁴⁸. Spune că este trimis de d[omn]ul Duca să lămurească o chestiune privitoare la un zvon răspândit de mine și anume că aș fi spus *eri* // d[omn]ului Iorga că am fi avut o bătălie la Bogdănești (Mold[ova] de apus) în care am f[ost] învinși. R[ăspund]

⁴⁵ Vizita din 15 martie 1917 a fost consemnată de presa ieșeană. A durat de la 14.30 la 15.15 – cf. Liviu Papuc, *Mărturiile de la și despre Sever Zotta în presa vremii*, cit. (*supra*, nota 11), p. 70. În aceeași perioadă, erau și alte agresiuni față de sediul Arhivelor Statului; și pentru ele, Zotta s-a adresat tot lui Iorga, după cum rezultă dintr-o însemnare a lui G. T. Kirileanu, datată 12/25 martie 1917: „Vine Sever Zotta, directorul Arhivelor, c-o falcă-n cer și una-n pământ, cu plângerea că i s-a așezat un atelier de tâmplărie lângă Arhive, că i s-a deșertat samavolnic de către Serviciul sanitar bucătăria și spălătoria, că se fac mindire de paie sub ferestrele Arhivelor, că se aduc bolnavi într-o ogradă cu zeci de copii” – G. T. Kirileanu, *Martor la istoria României (1872-1960)*. Jurnal și epistolar, II, cit. (*supra*, nota 16), p. 284.

⁴⁶ Probabil nota din „Evenimentul”, XXV, 37, din 17 martie 1917, p. 1, în care se spune că vizita regelui „a fost provocată de propunerea ce făceau unii de a se muta Arhiva Statului din localul său, pentru a stabili un spital pentru mutilații din război”. Altă aluzie: „erau în cercurile diriguitoare ciocniri de interes și de tendințe”. Mulțumesc d-lui dr. Liviu Papuc pentru comunicarea acestei informații.

⁴⁷ Probabil generalul Eracle Nicoleanu (1872-1943), viitorul prefect al poliției Capitalei în 1918-1930.

⁴⁸ Constanța Ghyka, născută Câmpineanu (1870-1944), căsătorită cu Grigore Ghyka (1858-1912), nepotul lui Grigore vodă al Moldovei.

întâi rectificând că nu este vorba de înfrângere, ci din contra am respins pe nemți. De la cine am știrea? Spun: de la o doamnă la care a venit ordonanța fiului său, of[iter] de rez[ervă], tânăr f[oarte] meritos și bun patriot. Cere, așezându-se la birou, numele doamnei. Îi spun: D[omnu]le General, D[omnia] V[oastră] sunteți cavaler, eu sunt cav[aler] și cred că și d[omnu]l Duca este cav[aler], ca să nu ceară amestecarea unei mame de oficer în chestie. // Se scoală, privește la fotografiile din camera mea și pleacă, strângându-mi amabil mâna.

Eu, consternat, glonte la Iorga. Uit că are [ședință la] Cameră. Înapoiindu-mă, îl întâlnesc la statuia lui M[iron] Costin. Începe: „și dacă fratele meu ar fi spus aceasta, // aș fi luat aceiaș[i] măsură. Trebuie să se distruză odată acest cuib de informațiuni false”. „Și la mine-l căutați”, spun mirat. Continuă: „Eu aseară, după ce ai f[ost] la mine, m-am dus imediat la Brătianu și l-am întrebat. Mi-a spus că nu-i nimic adevărat. Atunci am cerut o anchetă”. Și ne-am despărțit. {Șters: Sosind pe asă...} Acum, iată cum s-au petrecut lucrurile: în 5/18 iun[ie], // fusesem la redacție la Iorga, venind de la mătușa nevestei mele, d[oam]na Eufrosina Ciuntu⁴⁹, al cărei fiu Edmond (viitorul nostru Min[istru] la Mosc[ova])⁵⁰ se afla la reg[imentul] său de art[ilerie] în regiunea Bogdăneștilor și a căruia ordonanță sosise tocmai de pe front. Acesta poveste că „cuconășul a asudat mult la Bogdănești, căci nemții n[e]-au atacat, dar i-am respins cu ajutorul lui Dumnezeu”. Intrând deci la Iorga, l-am întrebat, fiindcă era mereu vorba de ofensiva noastră proiectată: „D[omnu]le Iorga, cine ia ofensiva, noi // sau ei”. El, f[oarte] fricos, s-a roșit și m-a întrebat de izvorul știrii. I-am spus, fără să pronunț nume⁵¹. Am uitat însă cu totul, și de-aici supărarea, că era ziua nașterii sale, uitată de toți și că se aștepta de la mine la felicitare, dar nu la alarmare. Ce a urmat, am menționat, de adaus că Brătianu a surâs, ceea ce l-a enervat și mai mult. Aceasta a fost a 2-a trădare, alta va urma. //

Cu toate acestea, n-am rupt contactul cu el, mai ales întrucât era la Iași un cerc germanofil în frunte cu ziarul „Opinia”, ziarul lui Bădărău⁵², inspirat și de

⁴⁹ Eufrosina Ciuntu, născută Giurgiuivan, era fiica lui Gheorghe Giurgiuivan și a Anei Vasilco și sora Anei, căsătorită Grigorcea, mama Margaretei Zotta. După Mihai Sorin Rădulescu, ea s-ar fi numit *Maria Elena* (Mihai Sorin Rădulescu, *Edmond Ciuntu (1894-1988)*, în „Dosarele Istoriei”, XI, 1 (113), 2006, p. 21). Cu o membră a familiei Ciuntu (Czuntu), Maria (1865-1950), a fost căsătorit Tudor Flondor (1862-1908), fratele mai mare al lui Iancu Flondor.

⁵⁰ Edmond Ciuntu (1894-1988), ministru al României la Moscova în 1934-1938 (evocat de Mihai Sorin Rădulescu, *op. cit.*, p. 21-30). Era și în 1911 în compania familiei Zotta, într-o vizită la Mănăstirea Putna – cf. Ștefan S. Gorovei, *Sever Zotta. Secvențe biografice 1904-1940*, cit. (*supra*, nota 5), p. 76.

⁵¹ Episodul se află și în notele zilnice ale lui Iorga, în următoarea relatare, datată 4 iunie 1917: „Sever Zotta vine să-mi spună că a fost o luptă la Bogdănești, nemții luând ofensiva, că am avut foarte mulți răniți și abia ne-am păstrat pozițiile. Îi spun lui Ion Brătianu, care îmi trimite pe secretarul său, Vasiliu, pentru a mă asigura că n-a fost nimic. Zotta vorbea de «un soldat» care l-a informat. Stăruie să se cerceteze pentru a se găsi izvorul acestor zvonuri” – N. Iorga, *Memorii*, ed. cit. p. 23. Celelalte menționări ale lui Zotta sunt mai ales în legătură cu informații din Bucovina și problema păcii separate – I, p. 129, 178, 264; II, p. 67, 85.

⁵² Alexandru A. Bădărău (1859-1927), om politic conservator, fondatorul ziarului ieșean „Opinia”.

Lascar Antoniu, omul lui Marghiloman, și fam[ilia] Ciuntu avea și ea oarecari simpatii germ[anofile]. Continuam să-l vizitez la red[acție] și el se împrumuta des cu cărți, chiar de el publicate, căci bibl[ioteca] Univ[ersității] era nulă. După un timp, // plimbându-ne la Copou seara, după închiderea redacției, îi spun: „D[omnu]le Iorga, observ de la un timp oarecare răceală din partea D-Voastre față de mine și nu cunosc cauza”. El: „Apoi d[umnea]ta ești totalmente germanizat, chiar fiului d[umi]tale scrii nemțește”. Ce-o mai fi și asta, m-am gândit? Iar el: „Într-o carte împrumutată de la d[umnea]ta am găsit ciorna unei scrisori cu „Lieber Iancușor”. Răsp[und]. // Fiul meu n-are decât 8 ani⁵³ și nu știe să scrie nemțește. Nu înțeleg. Mult mai târziu s-a lămurit cazul. {Urmează câte cuvinte, poate două începuturi de propoziție, șterse puternic.} Într-un vol[um] din doc[umentele] fam[iliei] Kallimachi⁵⁴ am găsit ciorna în chestie, însă nu „Iancușor”, ci „Nicușor”, micul băet al cumnatului meu I. Mavrocordat, aflător la Iena și care nu știa românește. Caz tipic din cunoscuta superficialitate a lui Iorga și cât de ușor condamna. Dar de ce nu m-a interpelat îndată despre ciorna fatală, de ce această ascunsă, nesinceră atitudine față de un admirator? //

Tot pe drumul spre Copou, într-o splendidă noapte de lună, supt teii înfloriți, ne-am plimbat având o conversație plăcută. Iorga era deosebit de calm și bine dispus. Deodată se oprește și mă-ntreabă: „D[umnea]ta știi cum s-a făcut reforma agrară [?]. Iată cum. M-am dus la Ionel Brătianu și i-am spus: nu putem să intrăm în pace fără ref[orma] agrară. E ultimul moment ca d[umnea]ta să o înfăptuiești. Brătianu mi-a răspuns flegmatic: Nu pot, nu mă lasă boierii. Atunci i-am zis: D[umnea]ta, care ai împușcat țărani pentru boieri (1907), împușcă boieri pentru țărani. El a dat din umeri iar eu m-am sculat și plecând i-am spus: D[umnea]ta vei răspunde înaintea istoriei. // Am scris un memoriu și am cerut o audiență Regelui, căruia i l-am prezentat. A treia zi a venit la mine Brătianu și mi-a spus surzând. Am să-ți fac o comunicare, care te va bucura. M-am hotărât să fac ref[orma] agrară. Iată cum s-a făcut”.

Cele de mai sus le-a spus apoi și în Parlament.

Precum se știe, reforma a f[ost] anunțată de Rege pe front, înainte de a veni înaintea Parlamentului. Apelul Regelui, // incredințat spre redactare lui B. Știrbey, a fost scris de Dr. Cazacul⁵⁵, prieten cu acesta din Buftea, unde fusese

Unul dintre fiii săi a fost profesorul Dan Bădărău (1893-1968, membru al Academiei Române. O genealogie a familiei: Gh. Ghibănescu, *Spîta neamului Bădărău*, în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași” V, 1925, p. 234–257. Contrar afirmației din articolul *Ieșeni cu sânge albastru*, publicat de „Ziarul de Iași” (28 iulie 2003), profesorul Teodor A. Bădărău (1872-1958, director al Liceului Internat din Iași, **nu este** fiul lui Alexandru A. Bădărău și, prin urmare, nici frate al lui Dan Bădărău (v. *ibidem*, p. 240).

⁵³ Iancu Zotta, fiul lui Sever Zotta, era născut în 1909 (m. 1988).

⁵⁴ N. Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, adunate, publicate și întovărășite de o prefață de ~, I-II, Institutul de Editură și Arte Grafice „Minerva”, București, 1902-1903.

⁵⁵ Este vorba, desigur, de dr. Petre Cazacu (1873-1956), fruntaș al luptei naționale din Basarabia,

medic de plasă. Este un om f[oarte] bine și mie bun prieten. L-am cunoscut prin cel mai bun al meu prieten, Paul Gore⁵⁶, cu care Cazacul era f[oarte] intim, deși difereau ca mentalitate politică.

În vara 1918, după pacea separată, *Academia Rom[ână]*, al cărei preș[edinte] era prietenul, f[ostul] meu profesor de liceu și atunci șeful meu la Arh[ivele] Stat[ului], D. Onciul, a ținut ședințele ei la Iași. Onciul locuia la mine și într-o zi la dejun îmi spuse: „Știi că te-am propus ca membru coresp[ondent] al Acad[emiei] Rom[âne]”. Am rămas plăcut surprins, // pentru că nici prin gând nu-mi trecu că aș avea dreptul la această distincție pe baza modestelor mele lucrări și i-am mulțumit călduros. A doua zi, îmi pare, iar la dejun, îmi spuse: „Ești om cu ghinion, ai căzut în balotaj din cauza unuia din secția ist[orică]”, care se afla în luptă deschisă cu cea literară pentru că ea trântise pe propusul acestei secții, G. Ibrăileanu, cunoscutul critic. Întreaga secție lit[erară] a votat deci *contra* și mi-a lipsit numai un vot, cu care Onciul contase ca *sigur*, ca să fiu ales. Îmi pare proporția era // 8 pro și 8 contra⁵⁷. Își bătea capul care s-a abținut. Abia mult mai târziu a aflat că I. Bogdan, om învățat, dar prost, care probabil era supărat că l-am lăsat să antișambreze vreun ¼ ceas când aveam pe unchiul meu Eud[oxiu] Hurmuzaki⁵⁸ din Cernăuți la dejun. Atunci Iorga, în *Neamul Românesc*, a scris o notiță regretând cazul și fără a face // paradă cu meritele mele, relevând că *nu trebuia să se treacă atât de ușor la ordinea zilei peste un bucovinean*. Pe urmă, la

refugiat în România. A fost propus să facă parte, împreună cu Paul Gore, din delegația basarabeană la Congresul de Pace de la Paris.

⁵⁶ Paul Gore (1875-1927), heraldist de seamă, membru de onoare al Academiei Române, om de înaltă ținută morală, caracterizat astfel de Sever Zotta: „nobil fără trufie, boier mândru, dar drept, înțelegător indulgent al nevoilor țărănimii, deși ridicată pe ruinele clasei sale, cărturar înțelept și modest, om bun și milostiv, prieten sincer și credincios, creștin evlavios și monarhist mistic, a fost Paul Gore o rară manifestare a geniului rasei noastre și ultimul cavaler al Basarabiei” – Sever Zotta, *Paul Gore († 8 decembrie 1927)*, Chișinău, 1928, p. XXVII. Pentru activitatea sa și relațiile sale cu Zotta, cf. Petronel Zahariuc, *Paul Gore (1875-1927)*, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3-4, p. 13-19; Silviu Andrieș-Tabac, *Paul Gore Heraldist*, în *ArhGen*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 231-254, Idem, *Scrisori ale lui Sever Zotta, „vechi boier bucovinean”, către Paul Gore, „vechi boier basarabean”. Lotul de la Arhivele Naționale București*, în *ArhGen*, VII (XII), 2000, 1-4, p. 79-85. Evocări vechi și noi ale lui Gore, precum și restituiri din opera sa, în volumul *Paul Gore. Omul și opera*, Chișinău, Editura „Tyragetia”, 2003.

⁵⁷ Secțiunea Istorică a Academiei Române l-a recomandat ca membru corespondent la 13/26 octombrie 1918, în urma morții lui Ioan Tanoviceanu la Odessa, în 1917. Recomandarea a fost citită de I. Nistor la 14/27 octombrie iar a doua zi D. Onciul a prezentat raportul asupra scrierilor lui Zotta. Pusă la vot, propunerea a înrunit 9 voturi pentru, 8 contra și 8 abțineri: *Analele Academiei Române*, s. II, t. XXXIX, (1916-1919), Partea administrativă și dezbaterile, 1921, p. 147 și 150.

⁵⁸ Eudoxiu Hurmuzaki (1845-1931), cunoscut sub numele *Doxuță*, unchiul matern al lui Sever Zotta. Ca și alți membri ai familiei sale, a fost în fruntea mișcării naționale din Bucovina – cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, colaboratori principali: Eugen Dimitriș și Erich Beck, I, Editura „Prințep Edit”, Iași/Suceava, 2004, p. 506-507.

șed[ința] din 5 mai 1919 din București, *Iorga m-a propus, făcându-mi elogii*⁵⁹ și am fost ales odată cu numismatul C. Moisil, viitorul Dir[ector] Gen[eral] la Arh[ivele] Stat[ului], cu o frumoasă majoritate⁶⁰. //

Sosi toamna 1918 și desfacerea Austro-Ung[ariei]. În 4 nov., Iancu Flondor, cumnatul meu și preș[edintele] Part[idului] Naț[ional], îmi telegrafia să cer prin trimisul Bucovinei (a căruia adresă nu era cunoscută la Cern[ăuți]) intrarea armatei rom[âne] în Buc[ovina]⁶¹. Ordinul în consecință se dădu imediat de guv[ernul] Marghiloman. Cu toate acestea, în ziua de 9 sosi a doua telegr[amă], reținută de gen[eralul] Coandă, pr[imul] min[istru] (Marg[hiloman] a fost debarcat în urma cererii Aliatilor în 6 nov.), iar la adresa mea, [telegramă] de care aflasem abia după ce trimisem pe Mavroc[ordat] și pe alt cumnat al meu, V. Grigorcea, acum Min[istru] Plen[ipotențiar]⁶², la Coandă spre a controla un zvon că rutenii ar fi ocupat Cern[ăuții] și I. Flondor ar fi fost asasinat. // El li-a spus că a sosit o telegramă de la I[ancu] F[lonдор] cerând 10.000 oameni și că de fapt rutenii au ocupat („acaparat”) Cern[ăuții]⁶³. Am pus telegr[ama] după memorie

⁵⁹ Iată scurtul, dar elogiosul raport al lui N. Iorga „În sesiunea de la Iași s-a propus de Secția Istorică alegerea ca membru corespondent a d-lui Sever Zotta, directorul Arhivelor Statului din Iași. Propunerea era îndreptățită prin adâncă știință a d-lui Zotta în domeniul acelei genealogii istorice care, cu însemnătatea pe care au avut-o atâta timp la noi marile familii, este de cel mai mare ajutor istoriei propriu-zise, confundându-se uneori chiar cu dânsa, prin răbdarea cu care și-a alcătuit repertoriul, din cari numai o mică parte a servit la redactarea studiilor sale apărute până acum, prin numărul de fapte cu totul nouă pe care-l aduc toate aceste studii și prin speranțele de muncă viitoare pe care le aduce vârsta încă tânără a acestui călduros cultivator modest al științei. Luând pe seama mea această propunere, nu înțeleg decât să adaog, și în numele colegilor mei, o mărturie de prețuire deosebită la aceea pe care ați mai auzit-o din partea d-lui D. Onciul, în sesiunea trecută” (*Analele Academiei Române*, cit., p. 361).

⁶⁰ Secțiunea Istorică l-a propus din nou la 4 iunie 1919, iar plenul l-a ales la 7 iunie, cu frumoasa recomandare a lui Iorga (*Analele Academiei Române*, cit., p. 326 și 361). În aceeași zi au fost aleși, tot ca membri corespondenți, Iustin Frățiman, Demostene Russo (ambii având ca raportor tot pe N. Iorga), Constantin Moisil, G. Popa-Lisseanu (raportor Vasile Pârvan) și Ștefan Meteș (raportor D. Onciul).

⁶¹ Telegrama nu e din 4, ci din 5 noiembrie (stil nou) 1918 și are următorul conținut: „Rog comunicați imediat următoarele agentului nostru diplomatic d-l Bodnărescu. Situația din ce în ce mai critică reclamă imperios neîntârziat intervenția armatei române. La din contra mișcarea bolșevică deslănțuită va avea cele mai grave urmări pentru chestia românească” (Teodor Balan, *Rolul lui Vasile Bodnărescu în preajma Unirii*, Cernăuți, 1938, p. 26). Răspunsul lui Sever Zotta, din 26 (?) octombrie/6 noiembrie 1918, a fost publicat de D[umitru] C[ovalciuc], *O scrisoare către Iancu Flondor*, în „Țara fașilor”, XX. Almanah Cultural-Literar al românilor nord-bucovineni, Cernăuți-Târgu Mureș, 2011, p. 132-135. Însă data **26 oct./6 nov.** nu poate fi corectă: între stilul vechi și cel nou trebuie să fie o diferență de 13 zile (aici sunt doar 11 !). Întrucât Zotta spune că a primit „ieri” telegrama lui Iancu Flondor, rezultă că e corectă data de stil nou (6 noiembrie), deci cea de stil vechi trebuie să fie *24 octombrie*. Am adus convenitele îndreptări: Ștefan S. Gorovei, *Două scrisori de la Sever Zotta. Note epistolografice*, în *ActaMS*, XIX-XX, 2020, p. 200-213 (v. p. 201-204).

⁶² Vasile Grigorcea (1883–1949), fratele Margaretei Zotta (v. *supra*, nota 29), diplomat de carieră; în anii 1940-1943 a fost acreditat ca Ministru plenipotențiar al României întâi pe lângă Sfântul Scaun și apoi pe lângă regele Italiei (Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, cit., I, p. 452).

⁶³ Telegrama din 9 noiembrie (stil nou) 1918, ora 12.40: „Rugăm comunicați agentului nostru

pe hârtie și Grigorcea și eu ne-am dus la Iorga spre a-i cere să intervină la Rege pentru o mai grabnică ocupare a Bucov[inei]. Era cam pe la // orele 4 p. m. Iorga a reacționat imediat și ne-am dus împreună la Palat (f[ostă] locuință lui Cuza-Vodă⁶⁴), unde ne-a întâmpinat adj[utantul] reg[al] Traian Stârcea⁶⁵. La R[ege] se afla Min[istrul] Franț[ei], contele de St. Aulaire⁶⁶ și după eșirea lui a intrat Iorga. R[egele] i-a spus că are cunoștință de telegr[amă] și că va vorbi cu Min[istrul] de Război. Însă abia în 11 nov. a intrat armata noastră în Cern[ăuți]; proastă întârziere, căci era ziua *armistițiului general*. Va să zică, 6 zile ne-au trebuit spre a trimite o divizie într-o țară învecinată a cărei unire {*completare marginală, cu asterisc*: cu celelalte țări surori} s-a proclamat, cu alte cuvinte, încă din 26 oct[ombrie]. //

După proclamarea solemnă a Unirii la Cern[ăuți] în 28 nov.⁶⁷, o delegație de acolo, în frunte cu Mitrop[olitul] Repta sosi să depună actul omagial și contractual la picioarele Tronului la Iași, spre a pleca apoi la Buc[urești] și a lua parte la intrarea triumfală a Regelui, Reginei etc. La întoarcere, Iancu Flondor, preș[edintele] Cons[iliului] Naț[ional], a dat lui Iorga, în sala „Tuflă”, un banchet la care a asistat delegația întreagă, eu și a[Iții]. Eu am vorbit p[entru] Iorga, zicând că dintre toți românii din Vechiul Regat, începând cu Sion, Alecsandri, Urechea etc., *nici unul n-a și suferit p[entru] Bucovina* îndrăgostită [= îndrăgită] de ei, numai Iorga, căruia i s-a interzis de guv[ernul] austriac să mai calce prin statele sale. Astfel, nu numai n-a mai // putut să se închine la mormântul lui Ștefan cel Mare, ci nici să viziteze bogatele arhive ale Austriei p[entru] scopurile sale științifice. Iorga a răspuns și răspunsul a f[ost] publicat a doua zi în „Neamul Rom[ânesc]” dimpreună cu r[ăsp]unsul dat lui Nistor, supt

diplomatic Dr. Bodnărescu următoarele: Rutenii au acaparat cu forța guvernul țării. În urma aceasta pretutindeni bande în plină revoltă cu caracter bolșevist. Viața și averea locuitorilor iminent amenințate. Cerem fără întârziere punerea la dispoziție a unei armate de 10.000, altminterea nu răspundem pentru gravele urmări și va fi nevoit Consiliul Național să demisioneze. Așteptăm imediat răspuns prin comandantul garnizoanei Burdujeni” (Teodor Balan, *op. cit.*, p. 30)

⁶⁴ Actualul Muzeu al Unirii, din strada Lăpușeanu.

⁶⁵ Traian Stârcea (1875-1928), ofițer, descendent al boierilor Stârcea din Bucovina; intrat în diplomație, a ajuns ministru al României la Budapesta (Emil Satco, *op. cit.*, II, p. 425).

⁶⁶ Charles de Beauvoil, conte de Saint-Aulaire (1866-1954), ministrul plenipotențiar al Franței în România din mai 1916. Amintirile din vremea misiunii sale în România au fost publicate de curând în limba română: Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, traducere din limba franceză de Ileana Sturdza, introducere și note de Mihai Dim. Sturdza, Editura „Humanitas”, București, 2003. Sever Zotta a rămas în relații amicale cu diplomatul francez, astfel încât la revenirea lui în România, în 1930, l-a însoțit în vizita făcută în Bucovina – cf. Ștefan S. Gorovei, *Sever Zotta. Secvențe biografice 1904-1940*, cit. (*supra*, nota 5), p. 76-77.

⁶⁷ 15/28 noiembrie. La solemnitate a fost prezent și Sever Zotta; întors la Iași, a redactat o interesantă scrisoare către Dimitre Onciul, la 21 noiembrie/ 4 decembrie – cf. Ștefan S. Gorovei, *Despre rolul lui Sever Zotta în unirea Bucovinei cu România*, cit. (*supra*, nota 4), p. 171-178; scrisoarea la p. 174-176.

titlul „Răspuns dat d[omni]lor Zotta și Nistor”⁶⁸, în care apreciază munca mea modestă și interesul meu pentru vechea boierime {urmează cuvinte șterse: care ar trebui să ducă să înțeleagă cu țărăni...} și adresându-se țărănilor din delegație li spune că cot la cot cu boierii trebuie să apere neamul etc⁶⁹.

După mutarea lui București (Șoseaua Napoleon⁷⁰ 6) și Vălenii de Munte, unde interiorul casei fu deteriorat de nemți, l-am // vizitat mai des, eu fiind ales și m[embru] al Com[itetului] Central al Soc[ietății] Ocrotirea Orfanilor de Război din partea secției Bucovina. Odată eram la el pe când se anunță vizita unui reporter al ziarului *Daily Mail*. Voiam să plec, dar m-a reținut. Rep[ortorul] îl întreabă deodată „dites moi, M[onsieur], pourquoi en Roumanie rien ne marche pas”. Iorga îmi aruncă o privire consternată și schimbă conversația, vorbind cu mare resp[ect] de def[unctul] „Nabab” G. Cantacuzino și a[ltele], nu prea în legătură cu întrebările reporterului.

Altă dată m-a impresionat când, cu un ton larmoiant, răzâmat cu mâinile la spate de bibl[iotecă], îmi spuse: „D[umnea]ta mă cunoști, d[omnu]le Zotta, vezi, eu niciodată nu voi fi ministrul Regelui Ferdinand”. De ce, // n-a spus, dar, precum vom vedea m[ai] j[os], avea motive justificate. În adevăr, fiind odată la vara mea prin alianță b[aronea]sa Bertie Stîrcea, n[ăscută] contesă de Vismes et de Ponthieu, prietenă f[oarte] bună și femeie frumoasă, cu mult charme⁷¹, l-am întâlnit pe *Barbu Știrbey* și firește era vorba de politică, mai ales guvernul fiind demisionat. Fiind vorba de un viitor P[ri]m Min[istru], arunc eu cuvântul //

⁶⁸ Textul se intitulează, de fapt, *Cuvânt de răspuns către d. Zotta la masa fraților bucovineni din 18 noembrie st. v. 1918*; a fost reprodus (după „Neamul Românesc”, nr. 327 din 1918) în Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Tiparul „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1938, p. 28-30. Menționându-i pe Zotta și pe Nistor, „cei doi mai tineri, care sunt de față și pe care nu i-a adus aici nici o poftă de leafă, nici o dorință de a face carieră, ci iubirea pentru cartea românească”, Iorga spune: „D-ta, d-le Zotta, ai îndrăgit vechea boierime și mai bine decât oricine i-ai descurcat spița și i-ai arătat rostul în paginile prea curând întrerupte ale «Arhivei Genealogice» a d-tale. Și astfel ai făcut istoria neamului. Căci, frați țărani din Câmpulungul Bucovinei, e sigur un lucru: că trecutul românesc, de putere și glorie, l-ați sprijinit împreună cu frații voștri boieri, voi ajutându-l cu brațul, ei dându-vă, nu numai toată mintea lor, dar și toată dreptatea unei inimi frățești. Și numai prin buna voastră înțelegere și conducere n-a sporit străinul în zilele cele bune de demult, cum în viitor el nu va spori când va fi aceeași bună înțelegere și conducere” (Ion I. Nistor, *op. cit.*, p. 29). Este ciudat că „masa fraților bucovineni” nu a lăsat nici o urmă în *Memoriile* lui Iorga...

⁶⁹ Aceste două paragrafe le-am reprodus și în articolul meu despre rolul lui Sever Zotta în unirea Bucovinei cu România, cit. (*supra*, nota 4), p. 173-174.

⁷⁰ De fapt, Șoseaua Bonaparte, ulterior Bulevardul Ilie Pintilie.

⁷¹ Contesa Berthe de Vismes de Ponthieu (1886-1937), căsătorită în 1904 cu baronul Ioan V. Stârcea (1867-1944): Ovidiu Leonte, *Stârcea. O familie cu blazon din fostul județ Roman*, Editura „Cetatea Doamnei”, Piatra-Neamț, 2018, p. 49-53. Imagini ale Berthei la p. 60 (Fig. 48) și 61 (Fig. 49). Sever Zotta i-a purtat o caldă afecțiune, pentru care stau mărturie zecile de scrisori (539 file) pe care i le-a adresat în anii 1919-1935, păstrate la Arhivele Naționale București, Fond familial Stârcea, inv. 2075, sub nr. 55 (Filofteia Rinziș, *Arhive personale și familiale*, I, Arhivele Naționale ale României, București, 2001, p. 154; inventarul fondului – alcătuit de Ilie Crisanta în 1989 – mi-a fost comunicat de d-l Ovidiu Leonte, căruia îi mulțumesc și aici pentru amabilitate).

Iorga. Cum, spune nemțește B. Știrbey *neștiind* că sunt *iorghist*, „*dem Manne kann man doch kein Land anvertrauen, das ist doch ein Narr*”. Am înghițit, bucuros să aflu de unde vine rezistența, și a doua zi m-am dus la Iorga, care făcea mari eforturi cu Dacia etc. spre // a determina un curent popular, ba câștigase și pe averescani, și-l întreb cum stă cu B. Știrbey. Îmi răspunde „*așa și așa, dar de ce mă întrebi*”. „*Pentru că el mi-a spus că D[omnia] V[oastre] nu vi se poate încredința o țară*”. Am suprimat, firește, finalul *de ce*. Iorga, însă, surâzând, ripostează „*dar lui i se poate încredința o Regină*”. Se știe că Știrb[ey] era amantul ei și că P[rincipe]sa Ileana este fiica lui. O știu și frații ei. // Firește că o glumă atât de fericită a făcut să râdă clasele superioare, unde a pătruns și a ajuns până la urechile lui B[arbu] Șt[irbey], precum am aflat mai târziu, după căs[ătoria] nepotului meu de soră // Șerban Flondor cu fiica Nadêje a lui B[arbu] Șt[irbey].

Între timp, fusesem ales *șef al org[anizației] iorghiste din Iași* și după alegere-mi sosi și telegr[ama] lui Iorga prin care mă roagă să primesc șefia. Ar fi venit prea târziu fără lovitura dată de mine și avocatul Lohan, p[entru] că preotul Țincoca⁷², șeful, voia să treacă cu tot bagajul la țărâniști (?). Intervenția noastră l-a pus în minoritate, noi am rămas (comitet) 6, cu Iorga, iar // el a f[ost] urmat numai de 3. Șefia mea însă a constat numai în mai mari îndatoriri bănești, căci de o *considerațiune*, obișnuită la alte partide față de șefii de org[anizații], nu era *nici vorbă* la Iorga. Nu admitea păreri independente și ne considera drept pedestal pentru înălțarea lui. Chiar la congrese, de o consfătuire cu noi nici pomeneală. Ba cu unii nu schimba măcar o vorbă. // Unii, jigniți, au și plecat, ca Țoni, Ifrim etc.

{Șters: O dată} Ca ilustrare: o dată a sosit Iorga la Iași, ca invitat din partea unei soc[ietăți] studențești să țină o conferință la Teatrul Național. Ce era mai natural ca să fiu înștiințat, cel puțin indirect, spre a putea veni la gară și a face oarecare propagandă. Nimic, de la alții am aflat că a sosit cu vagonul salon în care doarme. // Trebuia însă să-l invit la dejun etc. I-am făcut atunci un *enorm serviciu*. L-am invitat pe A. C. Cuza, al cărui fiu ținea pe nep[oata] mea de soră⁷³, să asiste la conferință. Cuza, care cu Iorga era certat, a considerat aceasta ca venind din partea *acestuia* și a venit, asistând în lojă. Proiectorul fiind defect, Iorga s-a ocupat de el după culise, iar Cuza întrebuiștea timpul cu o // promenadă în culoar. Studenții, văzând că *ambii lipsesc*, au presupus că *acum are loc împăcarea* și în acest gând au și rămas, încât seara, la plecare, Iorga abia putea să se apere în vagonul salon de năvălirea studenților, firește neavând nici o idee că a f[ost] o *înscenare* din partea mea.

⁷² Preotul Ioan P. Țincoca (1872-1962), teolog, profesor de religie la Iași. Tatăl dirijorului și compozitorului Remus Țincoca.

⁷³ Soția lui George A. Cuza, Maria Cuza (1896-1942), fiica Elenei Zotta (1879-1917), din prima ei căsătorie cu Emanuel Flondor; din a doua căsătorie, cu Iancu Flondor, au rezultat cei trei băieți: Șerban, Mircea și Neagoe. A fost cunoscută, ca poetă, sub numele *Maria de la Cozia*.

După dejunul luat la mine, dimpreună cu Munteanu-Râmnic și cu fiica lui Sanda⁷⁴, care a spus fiicei mele „*să te ferească D[umne]zeu să ai un astfel de tată*”, am făcut, // cu autom[obilul] lui G. Brătianu, pus mie la dispoziție, o excursie la M[ănăstirea] Dobrovăț, f[oarte] interesantă, unde I[orga] pur și simplu a confiscat o Evanghelie fără forme sau *chitanță*, p[entru] Com[isia] Mon[umentelor] Ist[orice]. Ce mentalitate! Dar bietul preut cum este acoperit? Pe drum, fiind mari hopuri, era penibil de văzut fața crispată a lui Iorga înaintea unui // hop. Era f[oarte] fricos.

Mai avea Iorga un cusur exasperant. Majoritatea aderenților lui fiind din corpul *didactic*, se întâmpla des să fie rugat a interveni la Min[isterul] Instrucției în interesul lor. Însă Iorga avea cu Min[isterul] un *cont mare*: Școala din Paris, Roma, Veneția, Instituțiunile din Vălenii de Munte, Com[isia] Mon[umentelor] Ist[orice], „Rev[ista] Ist[orică]”, încât orice altă intervenție ar fi *grevat contul lui* în dauna⁷⁵ // interesului său personal. Așa am pățit-o și noi, 3 șefi ai Arhivelor Statului, Cluj (Meteș⁷⁶), Chișinău (Boga⁷⁷) și Iași, când s-a nimerit să fim împreună la Chișinău la un congres al partidului, unde Iorga ne-a dus cu vag[onul] salon. Deși cauza noastră era f[oarte] *dreaptă* (am dat apoi Min[isterul] în jud[ecată] și am câștigat) și deși eram 2 *șefi de org[anizații]* (Meteș și eu), dintre cari, se știe, lui *Meteș* era f[oarte] îndatorat, ca *biograful* {*șters*: lui} și *bibliograful* lui, n-a făcut absolut *nimic*; ba chiar a tăcut când l-am rugat cu insistență. Aceasta se numește *egoism*, nici măcar *egocentrism*. //

Vine acum o mare încercare în ce privește fidelitatea mea. Dar întâi să amintesc *cum am ajuns la Iorga* de la Carp – Filipescu – T. Ionescu. Iorga fuzionase cu țărâniștii lui Maniu, {*șters*: cu care} mai înainte fuzionase gruparea cons. [?] din Iași [*tăiat*: de supt șefia lui Maniu]. Șeful meu local era însă un om cu care nu mă înțelegeam. Eu naționalist, el realist, eu visător, istoric, poet, el avocat, gheșeftar și fabricant de untdelemn de soare [floarea soarelui]. Cred că ieșenii l-au ghicit. Era conu' *Nicu Kanano*, de altfel om bun și cumsecade, preș[edinte] al Jokey-Clubului etc. și din fam[ilie] veche, a cărei orig[ine] nu s-a cunoscut până la mine, ci numai s-a bănuț (îmi pare de Tanoviceanu). // Un doc[ument] la ing[inerul] A. Băicoianu arată că se trăgea din *Const[antin] postelnicul Ciobanul* (fără nume de fam[ilie]), citat de Let[opisește], II, la 1683 și în a[lte] l[ocuri]. Prob[abil] era rudă cu Duca v[oie]v[od] și venit cu acesta în

⁷⁴ Eroare; Sanda era numele fiicei lui Zotta: Ruxanda Zotta (1911-2004), căsătorită d'Albon. Fata care l-a însoțit pe Iorga trebuie să fie ori Magdalena (viitoarea doamnă Valota), ori Liliana (viitoarea doamnă Pippidi), mai apropiate ca vârstă de fata gazdei.

⁷⁵ Aici, s-au sărit două pagini, pe care Zotta le-a recuperat, scriind textul reproduș în **Anexa I**.

⁷⁶ Istoricul Ștefan Meteș (1887-1977), omologul lui Sever Zotta la Cluj. Apropiat al lui Iorga, deputat din partea partidului acestuia, a fost subsecretar de Stat la Ministerul Instrucțiunii Publice în guvernul Iorga.

⁷⁷ Leon T. Boga (1886-1974), directorul filialei (Direcția Regională) din Chișinău a Arhivelor Statului. Aromân, s-a atașat de Basarabia și a publicat seria de *Documente basarabene* (I-XX, 1928-1938).

țară din Maced[onia]. Însuși Kan[ano] a avut o dată o eșire față de o părere a mea despre T. Ionescu „*de aceia nu ne înțelegem*”. Când deci fuziunea cu țărăniștii s-a desfășurat, eram bucuros să am motiv de a rămânea cu Iorga fără a fi „transfug”. Precum am menționat m[ai] s[us], o chestie de conștiință și de toată gravitatea s-a ivit între raporturile noastre. „**Chestia închisă**”, adecă cea a *Prințului Carol*. Iorga l-a apărut în ziua de 4 ianuarie 1926, când Parla//mentul a acceptat ostracizarea P[rințu]lui, adevărat cu învoirea Regelui, *Tatălui*. La Paris, însă, a avut loc o scenă între Prinț și el, care a dus la o mare răceală, încât întorcându-se după un timp mai îndelungat de acolo, *Iorga a spus la gara Buc[urești] jurnaliștilor că Prințul duce acolo o viață nedemnă*. Eu aveam însă pe de o parte alte informațiuni despre viața P[rințu]lui, chiar de la vara d[nei] Lupescu, d-ra Lucie Bogen din Iași, care a f[ost] oaspele // Prințului la Paris, cât și de la numeroșii lui prieteni cari îl vizitau sau auziau despre el vorbindu-se la Paris. Pe de altă parte, eram pozitiv informat că *armata până la maior* și mai sus *ține* cu el și era sătulă de lipsa unui șef în fruntea armatei. Voi reveni asupra acestei chestiuni în amintirile mele privitoare la Prințul Carol. N-am făcut deci, sigur de succes și dându-mi seama că regența fără un Regent tare (ca Horty de ex[emplu]) duce la rep[ublică], *nici o taină* din sentimentele mele *carliste*, ba chiar propagandă și în arma//tă (la Cercul Mil[itari], curse etc.), cu tot riscul să fiu c[on]f[orm] legei *ad hoc* condamnat la 2 ani închisoare. Asta nu m-a împiedecat să dau nenorocitei P[rincipe]se Elena tot respectul meu, nădăjduind că iar se va uni frumoasa pereche care vizitase de 2 ori Arhiva Statului. P[rincipe]sa era față de mine f[oarte] binevoitoare și n-a omis prilej, unde ne-am întâlnit, spre a mă distinge, chiar la Derby la Buc[urești]. Aflându-mă odată acolo, sunt însă surprins găsind seara în locuința mea (la D[oam]na Elena Seulescu⁷⁸) o invitație din partea P[rincipe]sei de a mă prezenta a doua zi la ora 11 în // audiență. M-a primit foarte amabil, întrebându-mă întâi de sănătate și apoi mi-a spus cu blândețe că a auzit că sunt „*einer der Hauptkarlisten*” din Iași. De ce? {*adaos marginal, cu asterisc*: I-am spus: die Armee hat keinen Chef und wir nur gewöhnt die hand des Voevoden zu fühlen}.? Cum se poate etc. A urmat o revărsare de aprecieri defavorabile. Î[n]tre a[Itele], îmi spuse că Pr[ințul] a trimis lui Iorga „*einen ganz gemeinen Brief*” [cuvinte șterse: Nu mi-a cerut renunțarea la propagandă, dar eu însumi i-am promis-o]. După terminarea audienței, care era f[oarte] cordială, ca cunoscând simpatiile mele față de ea (i-am și dăruit // o icoană veche din sec[olul] XVII, cu Sf[in]ții Mihail și Gavril), am mers glonte la Iorga. Intrând, îi pun întrebarea netă: „*Vă rog, D[omnu]le Iorga, să-mi spuneți care este atitudinea D[omniei]-Voastre definitivă în chestia Prințului Carol*”. Mă întrebă de ce și-i spun că am f[ost] chemat în audiență. F[oarte] mirat, repeta mereu: „*De unde știe ea că d[umnea]ta ești carlist*”, ceia ce denotă *naivitatea* lui, ignorând situația

⁷⁸ Soția lui Mihail (Mișu) Seulescu și mama fetelor Ana și Mariella, despre care va fi vorba mai departe.

mea socială, care și la București era excelentă, unde frecventam saloanele cele mai exclusiviste. Pe urmă, așezându-se la birou, eu lângă el, îl întreb dacă a primit într-adevăr o scrisoare insultătoare din partea Prințului. Îmi răspunde: „Da, // dar n-am citit-o, ci nevasta mea, p[entru] că eu nu citesc scrisori insultătoare. Numai atâta țin minte că mi-a scris, că am f[ost] totdeauna lipsit de caracter”. Aceasta în legătură cu interviul de la gara Buc[urești]. „Am răspuns prin Munteanu-Râmnic⁷⁹ și Fortunescu⁸⁰ (?). Pe urma, f[oarte] iritat, îmi povestește scena de la Paris. A f[ost] la Pr[inț] și i-a spus să se întoarcă în țară și să se lepede de Lupeasca. Cum vorbea pe ton ridicat, Pr[inț]ul a făcut un gest care l-a făcut la rândul său pe Iorga să se scoale să bată [notă de subsol cu asterisc: A reprodus scena cu pumnul] cu // pumnul în masă și să strige P[rinț]ului „Atunci în lături”. Adevărul însă este că i-a spus „leapădă-te de curva aceasta” și că P[rinț]ul voia să-l pălmuiască, dar s-a resemnat față de f[ostul] său profesor. Iorga mai voia să-mi mai povestească, dar era ora 13 fără 5 minute și la 13 trebuia să fiu la dejun la P[rincipe]sa Alexandrina Cantacuzino, care locuia aproape. Regret că n-am întârziat, p[entru] că a întârziat și dejunul și așa fi aflat poate mai multe lucruri interesante. Acum mi-am pus chestiunea ce să fac. Pot să rămân în partid fiind în dez//acord cu șeful pe o chestie atât de importantă? Am găsit împăcarea conștiinței mele în împrejurarea că chestia doar nu era la ordinea zilei și Iorga avea timp să-și schimbe părerea, precum s-a și întâmplat în 1930.

Dar acum vine la rând iar o mică trădare, pe care am aflat-o abia după un an.

Numai plecasem, că Iorga luă telef[onul] Palatului de la Ioșca și zise d[oam]nei de onoare Plagino⁸¹ relativ la vizita mea la el să nu se // facă indiscrețiuni pe sama lui. Trebuie a ști că era în cele mai bune raporturi cu P[rincipe]sa Elena. Aceasta m-a lăsat să simt puțin supărarea ei {pasaj șters: (fără să cunosc atunci cauza)}, la un dineu la Polizu la Maxut⁸² {notă de subsol, cu asterisc: Neadresându-se mie nici înainte, nici după dineu}, dar explicând d[oam]nei Plagino că eram dator să cunosc părerea șefului meu politic, s-a mulțămît {șters: calmat} și m-a invitat p[entru] a doua zi la ceai, tot acolo. //

Acum venim la ultimul, dar și cel mai trist capitol din istoria relațiilor mele cu Iorga.

⁷⁹ Profesorul D. Munteanu-Râmnic (1877-1950), apropiat al lui Iorga (cu care se și înrudea), vicepreședinte al Partidului Național Democrat, subsecretar de Stat la Ministerul de Interne în guvernul Iorga.

⁸⁰ Profesorul C. D. Fortunescu (1874-1965), cărturar craiovean, secretar general la Ministerul Instrucțiunii Publice în guvernul Iorga. Numele său este legat de acela al revistei „Arhivele Olteniei”.

⁸¹ Colette (Nicola) Lahovary, căsătorită cu George Al. Plagino (1876-1949), cunoscut pentru implicarea sa în mișcarea sportivă olimpică.

⁸² La Maxut era conacul construit de Constantin Ghika-Dekeni (1848-1910), moștenit de fiica acestuia Adina (1879-1977), căsătorită cu Nicolae Polizu-Mișunești (1874-1953).

Era în primăvara {șters: la începutul verii} 1931 când, fiind la Dângeni⁸³, aflu că, după o vacanță guvernamentală, cam prea lungă, a fost însărcinat Iorga cu compunerea guvernului. După informația precisă a nep[otului] meu Neagoe Flondor, lucrurile s-au petrecut astfel.

R[ege]le Carol a chemat la Palat pe șefii partidelor și f[oiști] miniștri și li-a spus că criza guvernamentală durează prea mult (cam 14 zile⁸⁴) și i-a întrebat ce ar fi de făcut. Atunci, *Argetoianu* a arătat // R[ege]lui pe Iorga și a spus „*Iată soluția*”. Iorga, fericit firește, a primit și cel dintâi intrat în noul guv[ern] era *Argetoianu*, la *Fin[anțe]*, căruia apoi i s-au dat și *Internele*, va se zică cele mai imp[ortante] portofolii, Iorga mulțămindu-se cu *Instrucțiunile*, unde controla roșul pe buze al funcționarelor. Cum am aflat știrea, am plecat imediat la Iași spre a lua în primire „*situația*”. Mavroc[ordat] mă felicita că am câștigat pontând pe acest *outsider*, precum nici mie nu-mi venise gândul că un partid atât de slab, fără cadre, ar putea să vină *singur* la putere. Sosind la Iași, așteptam chemarea la București // p[entru] informațiuni și dispozițiuni electorale, iar prietenii politici și alții începeau să năvălească și să mă plictisească. *Buc[ureștiul]* însă tace. Atunci am plecat cu Lohan și cu o secătură de preot tânăr, care în ultimul moment s-a descoperit iorghist, la Buc[urești]. Primul duș, că Iorga n-a primit „*delegația*”, ci numai pe mine, pe care m-a trimis p[entru] chestiuni electorale la secr[etarul] partidului, med. dr. Popa din str. 11 Iunie. Macedoromânul ne-a primit bine și am stabilit, neavând destui candidați p[entru] ocuparea tuturor mandatelor, 2 Sen[at] și 7 Cam[eră], ca eu să candidez // primo loco la *Senat*, iar Lohan, N. Ștefănescu avocat și *Derojan* industriaș la Cameră, celelalte locuri rămânând liberalilor cartelați și averescanilor.

Între timp, ia *Argetoianu Internele* și „*Lumea*” din Iași scrie că cu aceasta „*sansele d[omnu]lui Zotta au căzut vertiginos*”⁸⁵. N-am dat importanță zvonului, întrucât nu eram certat cu Arget[oianu], ba îi făcusem o vizită, la care răspunse prin o cartă [de vizită] trimisă la Iași, {șters: iar} mama lui era o prietenă bună a mătușii mele Natalia Hurmuzaki⁸⁶, iar, pe deasupra, // eram amândoi *masoni*, Arg[etoianu] având gradul 33, iar eu cel de Maestru. Fusesem băgat aproape cu forța în această soc[ietate], în contra căreia eram din principiu, de către *carliști*, cari probabil aflaseră că Prințul în exil s-a făcut *mason* {*notă de subsol cu asterisc: o rev[istă] mas[onică] franc[eză] îi zice „notre frère”*}. De fapt, făceau parte din

⁸³ La Dângeni (Botoșani) își avea moșia Ioan Mavrocordat, cumnatul lui Sever Zotta.

⁸⁴ În adevăr, guvernul țărănist al lui G. G. Mironescu a demisionat la 4 aprilie, iar guvernul Iorga s-a format la 18 aprilie.

⁸⁵ V. și Liviu Papuc, *op. cit.*, p. 72: ziarul „*Lumea*” din 8 mai 1931.

⁸⁶ Natalia Stârcea (1842-1916), soția baronului Neculai Hurmuzaki (1826-1909), fratele lui Gheorghe Hurmuzaki, bunicul matern al lui Sever Zotta.

Loja din Iași (Mare-Maestru M. Sadoveanu) mai mulți ofiț[eri] // de aviație și întreaga av[iație] era carlistă.

Totuși, plecând iar la Buc[urești], am observat la d[octo]rul Popa o *atmosferă schimbată*. Ne-a făcut reproșuri că n-am pus candidați. Că la Senat a f[ost] pus primul dr. Cantacuzino deoarece *noi n-am pus (inexact, era locul meu)*. *Se simțea că nu mai este stăpân pe situație {notă de subsol cu asterisc: cu toate că Munteanu-Râmnic era subsecr[etar] de Stat la Interne}. Argetoianu dispunea cum voia. //*

M-am dus la Iorga cu secr[etarul] gen[eral] Fortunescu și cu dir[ectorul] gen[eral] al inv[ățământului] prim[ar] Ghițescu (pe care nu știu de ce nu l-a dat imediat afară). Când intru cu ei în biroul lui Iorga, îmi spune *nu, d[umnea]ta în cealaltă cameră. Aici este Minister, acolo Club*, în loc să mă întrebe dacă am o chestie în interes de serviciu. De fapt era, // venisem să-i cer, p[entru] că eu ca funcționar n-aveam dreptul elect[oral] pasiv, să-mi ia *demisia* mea de la Arhivă în alb, cu 10 zile înaintea alegerilor {șters: urmând ca după guv.}, spre a nu mă expune unei invalidări.

Am mers însă la d[oam]na Iorga⁸⁷, pe care am felicitat-o călduros de marele eveniment și i-am explicat scopul vizitei mele. Se făcuse târziu, c[irca] ora 14, și eram invitat la dejun la N. Mavrocordat. Trecând {șters: spre} prin coridor spre eșire {șters: Iorga îmi făcu}, pe lângă ușa deschisă spre camera „*Minister*”, Iorga // îmi făcuse un semn cu mâna să mai aștept. Eram însă sătul de așteptare și nu voiam să comit o impoliteță inutilă față de Mavroc[ordat], căci telefon nu era de întrebuițat în acel moment, am răspuns „*Am spus d[oam]nei Iorga*” și m-am dus.

Poate, față de un Pr[im] Min[istru], era o greșeală, dar eram și puțin jignit de bătaia de joc, căci // d[om]nii ceilalți erau simpli *subalterni*, cari și ei puteau aștepta câteva minute⁸⁸.

Se apropie ziua alegerilor. Șezând, cu o zi înaintea fixării candidaturilor, pe trotuar la [berăria] Azuga, un averescan, col[onel] în rez[ervă], îmi spuse: „*Ești lucrat, d[omnu]le Zotta și te sfātuiesc urcă-te în primul tren și pleacă la București*”. Nici acest avertisment nu putea să mă impresioneze, căci înțelegeam că vreunul din candidații noștri ar fi poate în discuție, dar // nu persoana mea. Pe de altă parte, *iorghist*, *carlist* și *mason*, consideram orice eșec ca imposibil. Firește, nu puteam să spun de ce contez cu *Argetoianu*. Iată însă că sosește seara fatală de vineri, când în „*Opinia*”, adusă de Lohan, citesc {șters: că nici u} lista candidaților,

⁸⁷ S-ar părea că vizita a avut loc în locuința lui N. Iorga, ceea ce coincide cu relatarea Catincăi Iorga într-o scrisoare către Magda Iorga, din 27 aprilie 1931: „Ce să-ți vorbesc de casa mea? E un haos. El nu primește la Prezenție, primește aici jos. Se perindă o lume!” – *Scrisori către Catinca*, cit. (*supra*, nota 17), p. 222.

⁸⁸ Mi se pare ușor de înțeles reacția lui Zotta. În 1916-1918, la Iași, îi pusese la dispoziție lui Iorga biroul său, biblioteca sa, îl invitase la dejun, îi procurase alimente, îl susținuse și-i fusese un ajutor credincios. Avea tot dreptul să creadă că cineva ca el nu poate și nu trebuie să fie tratat ca un *subaltern*. Din punctul lui de vedere, faptul că prietenul său devenise prim-ministru nu era, **nu putea fi**, de natură să schimbe caracterul raporturilor dintre ei.

din care lipsesc Lohan, Ștefănescu și Derojan, iar mie mi se face onoarea de a mă arunca din Senat la locul 7 {sters: 6} Cameră, *de regulă* pierdut față de cuziști. Locul meu la Senat îl ocupă *M. Sadoveanu*⁸⁹! //

Furios, merg seara la Lojă și fac lui Sadoveanu o scenă formidabilă. *Îl acuz* față de N. Gheorghide, de la Cred[itul] Urb[an], și el șeful unei Loji, pur și simplu de *trădare masonă* și-i spun i[n]tre a[ltele] „*D[umnea]ta nu vei muri ca Miron Barnovski cu zâmbetul pe buze*”. Sad[oveanu] își freca jenat mâinile, *minți* că *Iorga i-ar fi oferit acest loc*, pe când Gheorghide, supt avalanșa loviturilor mele oratorice, se făcea de tot mic, că de-abia-i vedeai capul. Totuși, trebuia o soluție de ultimul moment și // redactez în numele lui Sad[oveanu] o teleg[amă] către Iorga, *cerând să mi se dea un loc sigur*. Spun că voi duce imediat tel[egramă] la poștă. Sad[oveanu] spune „*nu se poate, asta-i chestie de „Stat” și mai bine o dau mâine dim[ineață] prin Prefectură, șifrată*”. *Prostește*, eu, cavalerul *occidental* {*notă de subsol cu asterisc, întinsă pe două pagini*: Contextul meu cu nob[ilimea] austriacă a influențat asupra mentalității mele native până și în expresia feței, încât /sters: mai toți/ unii diplomați etc. străini mă luau drept /sters, *cuvânt ilizibil/*} străin. Așa și P[rincipe]sa Elena}, nedeprins cu astfel de bandiți orientali puși în locurile cele mai înalte, *cedez*. A doua zi mă împac cu Victor Iamandi, șeful lib[eralilor] și cu stiloul lui la berărie scriu teleg[ama] către Argetoianu, // cerând schimbarea locului meu la Cameră cu N° 4, destinat faimosului avocat *Onor[iu] Popovici*, scăpat de Mărzescu de pușcărie (averescan). Totdeodată, telegrafiez vărului meu I. Stârcea, // M[are] Maestru de ceremonii⁹⁰, rugându-l să vorbească cu Arget[oianu]. După {sters: masă} dejun, vine la mine Pref[ectul] {sters: Arsenie} Axenti și-mi cere să iscălesc lista candidaților, altfel ea rămânând nevalabilă. Consimt numai condiționat, dacă primesc *alt loc*. Cum nu mai poate să ia acest angajament, a doua zi dum[inică] fiind alegerea, consideră condițiunea mea ca refuz și pleacă în căutarea altui candidat. Trimit un autom[obil] la Chișinău și prof[esorul] Fedeleș⁹¹ se

⁸⁹ Din această poziție, scriitorul va deveni președinte al Senatului. V. și scrisoarea pe care i-a trimis-o N. Iorga în ianuarie 1937, în care, alături de reproșurile privind conducerea ziarelor „Adevărul” și „Dimineața”, se află și acestea: „... mason cum ai crezut cu cale să fii – ce ridiculă superstiție ocultă o fi și aceea! – și, se pare, om de stânga [...] eu nu te-am știut decât de dreapta când te-am făcut, numai eu, președinte al Senatului” (N. Iorga, *Correspondență*, III, ediție îngrijită, note, indici de Ecaterina Vaum, Editura „Minerva”, București, 1991, p. 186-187).

⁹⁰ Baronul Ion Stârcea (1867-1944), din ramura de la Crasna: cf. Emil Satco, *Enciclopedia Bucovinei*, II, cit., p. 425; Ovidiu Leonte, *Stârcea. O familie cu blazon din fostul județ Roman*, cit. (*supra*, nota 71), p. 49-53. Mătușa lui paternă, Natalia, fusese căsătorită cu Nicolae Hurmuzaki, unchiul mare al lui Sever Zotta (cf. *supra*, nota 86). Era văr de gradul II al lui Traian Stârcea, adjutantul regal din 1917 (cf. *supra*, nota 65). S-a căsătorit în 1904 cu contesa Berthe de Vismes de Ponthieu (cf. *supra*, nota 71). Unul dintre copiii lor este Ionel Mocsony-Stârcea (1909-1991), mareșal al Curții Regale a României (Ovidiu Leonte, *op. cit.*, p. 62, 65-77).

⁹¹ Constantin Fedeleș (1877-1958), profesor de filosofie la Universitatea din Iași.

înjosește (de altfel un om f[oarte] bine) // să primească acest trist rol. Dacă plecăm din Iași, *cădea*, în lipsa pronunțării mele, *întreaga listă* de la Cameră cu I. Petrovici – canală consumată – în cap. Dar furia lui Iorga-Arg[etoianu] m-ar fi distrus. Aș fi f[ost] destituit p[entru] plecare fără concediu și situația mea materială nu-mi permitea astfel de riscuri, mai ales fiind căs[ătorit] cu copii. //

Plec deci la Buc[urești] spre a-mi scăpa cel puțin mandatul [pentru] *Senat* [la] *Storojineț*, p[entru] care din precauțiune eram notat de Popa la prima noastră consfătuire. Merg la Com[isia] electorală, fac gură mai ales în contra excrocului Onor[iu] Popovici și cer *mand[atul] Stor[ojineț]*. Mi se spune, jenat, că e prea târziu, fiind acolo fixată candidatura p[entru] cine – credeți – celalt șef de lojă: *Gheorghiaade*. *Deci conspirație clară în contra mea, spre a-mi închide drumul spre Parlament*. De ce? Vom // vedea.

Sosind la Iorga, acesta mă ia în autom[obilul] în care tocmai se urca spre a asista la inaugurarea monumentului Reg[imentului] 9 Grăniceri, comandat de col[onelul] Racoviceanu. Primul cuvânt al lui Iorga este „*Numai de alegeri să nu-mi vorbești, eu nu mă amestec*”. Ating totuși chestiunea indirect și el îmi spune că în calitatea sa de prim-min[istru] are posibilitatea să dea prietenilor săi *alte satisfacții*. *Telegrama lui Sadoveanu n-a primit-o*.

La Stârcea, aflu că a vorbit cu Arg[etoianu], care venise la // Palat, și că [acesta] i-a spus că am refuzat ce mi se oferea, întrebându-l un cuvânt pe care Stârcea nu voia să-l reproducă, dar spunea că *nu este o ofensă*. Evident, „*nebunul acesta*”, precum este obiceiul lui A[rgetoianu] de a întrebuița cuvinte tari, țigănești.

Iată cum am fost lucrat, pe de o parte de ieșeni (Popovici etc.), {*marginal: informând greșit Centrul cu intenție*}, pe de alta ce fel de camaraderie „frățască” înțelegea să aibe Arg[etoianu], un „*atout*” al meu în jocul acesta?

Refuzul la care *poate se // [re]ferea* Arg[etoianu] era altul, de care eram cu totul nevinovat. În ziua de 26 apr[ilie] 1931 (ziua nașterii mele), *Radio Buc[urești]* comunica {*șters: spunea*} „*D[omn]ul Zotta, căruia i s-a oferit Ministerul Bucovinei, a refuzat, neînțelegând să mai existe ministere regionale*”. // Această com[unicare] a fost desigur dictată de Iorga și de fapt a suprimat acest post inutil.

Se mai poate, deși nu cred, atitudinea lui Arg[etoianu] să fi fost un act personal de răzbunare, în caz că cele relatate de mine despre el ar fi ajuns la urechile lui {*șters: sale*}. Iată despre ce este vorba. La nunta Anii M. Seulescu⁹², într-o lună de dec[embrie], am f[ost] la bis[erică] Domnița Balașa și am văzut cum // Arg[etoianu] {*șters: prieten intim cu M. Seu[lescu]*} la eșirea din bis[erică] a scos o țigară de foi din buzunar și a *aprinso la candela roșie din*

⁹² Ana Seulescu a fost căsătorită cu un văr aparținând aceleiași familii (mulțumesc d-lui Mihai Dim. Sturdza pentru această informație). A fost prietenă cu G. M. Cantacuzino și datorită ei au ajuns la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” din Iași cele 99 de acuarele ale acestuia: Laura Guțanu, *Documente G. M. Cantacuzino în fondurile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași*, în „Biblos”, 16, 2004, p. 14-15.

pridvorul bisericei. Faptul m-a indignat și l-am povestit, iar d[oam]na S[eulescu], f[oarte] guralivă, desigur a grijit de răspândirea telef[onică] a acestei blasfemii, văzută și de fiica ei Mariella⁹³ și se va fi indignat și oficial, ca vicepreș[edintă] a Soc[ietății] ortod. fem. [*desigur, Societatea Femeilor Ortodoxe*]. Mă îndoiesc însă că cineva va fi avut curajul să-i spună lui Arg[etoianu] critica mea.

Judecata clară asupra cazului meu mi-am făcut-o însă abia după // câțiva ani, după decapitarea tuturor șefilor de partide. Punând această tendință regală în legătură cu guvernarea lui Iorga, {sters: serios} *sabotată feroce* de Argetoianu mai ales prin *neplata la timp a lefilor* tocmai *corpului didactic și armatei*, corpuri sociale atât de apropiate lui Iorga, reiese că acesta trebuia să fie cel dintâi șef de p[artid] *distrus*. Cum însă Arg[etoianu] va fi știut de la M. Seulescu⁹⁴, care ținea mult la mine, că vorbesc bine în public, cum ca academician și nob[il] aveam și un // oarecare prestigiu și multe *legături sociale în chiar cercurile lui Arget[oianu]* {marginal, notă cu asterisc: în aceste cercuri puteam să-i controlez intrigile}, eclipsarea mea din parlament însemna o lovitură dată lui Iorga, aproape cu totul lipsit de oameni de talent și neavând pe nici unul din clasa mea.

Dacă însă înțeleg lovitura lui Arg[etoianu], de altfel o bine cunoscută brută, care a spus în Parl[ament] unui {sters: lui} Iorga „*îți bag pumnul în gură*”, iar lui Mihalach, șeful partidului țărănesc, „*pupă-mă*”, // *nu pot să iert pe Iorga de totala lipsă de reacțiune față de martirizarea mea politică* {marginal, notă cu asterisc: și Ștefănescu, de 20 de ani în partid cu cheltuieli de c[irca] 100.000 lei}, care a produs cea mai mare senzație în lumea pol[itică] și socială. Tăfali mi-a spus că a utilizat „*cazul*” într-o propagandă electorală, arătând cum își răsplătește Iorga prietenii. //

„*Satisfacția*” primită dimpreună cu câțiva profesori universitari, dintre cari însă *nici unul nu era șef de organizație neales*, a fost Coroana Rom[âniei] în gradul de comandor. Atâta tot. Mi-am dat deci imediat demisia din șefie, recomandând pe fiul lui, // Mircea, care n-a primit și astfel *s-a dizolvat* mica grupare pe care o scăpasem de distrugere prin pr[eotul] Țincoca. Scăpasem *steagul* și acum trebuia să-l închin, tocmai când puteam să fluture cu mândrie. *Ce prostie!!* //

P[entru] mine însă lovitura nu se mărginea la un eșec *politic*. Lumea uimită a *căutat cauza* și cum aveam obiceiul de a bea seara mai mult ca obișnuit, de regulă acasă, spre a dormi mai bine, firește, s-a oprit la acest cusur, zguduindu-mi solida mea reputație morală de 20 de ani, fără să se gândească, că notoria beție a lui Victor Iamandi nu l-a împiedecat să devină chiar ministru, precum nici G. Cuza n-a fost îndepărtat din acelaș[i] cusur de parlament {notă de subsol cu asterisc: dar

⁹³ Mariella Seulescu, cunoscuta traducătoare din Montaigne.

⁹⁴ Mihail (Mișu) Seulescu (1861-1929), om politic, profesor la Universitatea din București, descendent din vechi familii boierești din Oltenia. Frumoase pagini despre el la Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, Editura „All Educational”, București, 2000 (v. mai ales p. 124-126).

Zelea-Codreanu și a[Itii]?} și de portofoliu ministerial. Dar lumea trebuie să găsească o cauză și este explicabil, // cazul meu neavând decât o singură analogie în Țara Rom[ânească] {sters: precum am afl[at]}. La Cameră, bătrânul Cuza l-a atins, regretând absența mea. *Iorga a dat consimțind din cap*. Eu însă nu l-am mai vizitat și am încetat după doi ani să-i trimit și felicitările obișnuite de Sf. Neculai⁹⁵.

După ce am ieșit la pensie, Iorga fiind cu o excursie la Iași și vizitând Arhivele Statului, a spus excursioniștilor „*aici a fost // mulți ani prietenul meu Sever Zotta*”⁹⁶ (com[unicat] de Ungureanu⁹⁷). Desigur, i-am fost [prieten], dar el n-a înțeles-o [prietenia] decât ca adesiune, admirațiune, nu ca reciprocitate. Totuși, bilanțul general al raporturilor mele cu el nu este pasiv. *Scripta manent // și ceia ce a scris despre mine este mai întotdeauna elogios*. Mai ales în necrologul p[entru] Tanoviceanu, cuprins în cărțile „*Oameni cari au fost*”, unde menționând activitatea mea genealogică, întrebuițează cuvintele „*Inimitabilă precisiune și uimitoare bogăție de informație*”⁹⁸. În critica despre studiul meu despre „Strămoșii P[rincipe]sei noastre moștenitoare”⁹⁹, // scrie „*studiu de mare erudiție*” („*Rev[ista] Ist[orică]*”). Despre piesa mea [despre] Vasile Lupu: „*Sunt versuri cu răsunset în piesa d[omnu]lui Sever Zotta*”.

Considerând și ajutorul dat în chestia Arh[ivei] Stat[ului] și la Acad[emie], pot mai mult să-i fiu recunoscător și să-i ert păcatul din 1931 prin incapacitatea // lui totală de ordin politic și opacitatea față de intrigile lui Argetoianu. Nu Iorga singur este însă vinovat de *reaua* lui guvernare, precum am menționat a fost *sabotat* cu premeditare și *cu avizul Regelui*. Poate că supt spuză mai *mocnea și focul* din Paris. Dar mai curând „cazul” Iorga făcu parte din

⁹⁵ În *Corespondența Iorga*, de la Biblioteca Academiei Române, ultimul mesaj de la Sever Zotta e din 5 decembrie 1935 (felicitare pentru ziua numelui). Mulțumesc d-nei dr. Mihaela Denize de la Institutul de Istorie „N. Iorga” pentru această amabilă comunicare.

⁹⁶ În 1934, în șirul celor care, conducând Arhivele Statului, „li-au dat o organizație vrednică de cultura timpului”, menționa și pe „prietenul meu bucovinean, acum la Iași, d. Sever Zotta” (cf. *Sfaturi pe întunerec*, I, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1936, p. 168; textul fusese publicat în „*Neamul Românesc*” din 1 noiembrie 1934).

⁹⁷ Gheorghe Ungureanu (1907-1975), arhivist ieșean, „ucenic” al lui Zotta și viitor succesori în postul de director al Arhivelor ieșene (1941-1969). A scris pagini călduroase despre magistrul său: *Sever Zotta*, în „*Cetatea Moldovei*”, an. II, vol. II, nr.11-12, august-septembrie 1941, p. 341-343; *Sever Zotta*, în *Figuri de arhiviști*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1971, p. 231-236. V. și D. Ivănescu, *Sever Zotta în corespondență cu Gh. Ungureanu*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1-2, p. 209-216.

⁹⁸ Formularea exactă: „precizarea neimitabilă și informația uimitoare de bogată a studiilor d-lui Sever de Zotta” – N. Iorga, *Oameni cari au fost*, ediție îngrijită și note de Ion Roman, II, Editura pentru Literatură. București, 1967, p. 74. O formulare aproape identică și în aprecierea studiului despre Vasile Alecsandri: „D. Zotta, ale cărui cercetări sunt de o bogăție de informație și de o precisiune inimitabile” („*Revista Istorică*”, VII, 1921, 7-9, p. 201).

⁹⁹ Publicat în mai multe numere din „*Ioan Neculce*. Buletinul Muzeului Municipal Iași”: I, 1921, p. 61-81; II, 1922, p. 251-257; III, 1923, p. 256-262; V, 1925, p. 379-391.

noul sistem de guvernământ fără partide, care însă a netezit mult drumul spre dictatura // lui Antonescu.

Încheind, mai trebuie să amintesc că Iorga, fiind la Cernăuți la o conferință la Teatrul Națion[al], la care am luat parte în loja Primăriei, adresându-se intelectualității nistoriene, i-a spus arătând spre locul meu „*dar pe d[omn]ul Zotta de ce-l lăsați la Iași*”. {sters: Era o ... } Era o mică mustrare față de acest grup, care nu știu de ce, supt auspiciile d-lui Nistor, mă {sters: sabota în activita[tea]} ignora cu sistem în activitatea mea publicistică. //

Mai recunoscător trebuie să fiu însă lui Iorga p[entru] activitatea lui publicistică, pe care am urmărit-o prin 50 de ani. În ale sale *Stud[i] și doc[umente]* mai ales, mi-a pus la dispoziție un *mare material genealogic*, iar prin *importanța* ce o dădu *genealogiei* a f[ost] cel dintâi dintre istoricii noștri cari au pus pe această fiică vitregă a științei la locul care i se cuvine. Că sunt multe erori, cari ar fi putut fi evitate cu // mai multă atențiune, desigur, dar dacă Iorga ar fi lucrat în mod pedant, numărul lucrărilor lui ar fi cu mult redus. // *E treaba genealogilor cari vor veni de a îndrepta unde se poate. Cât timp trăia, a fost imposibil, el considerând orice critică ca un act dușmănos.* //

Un alt cusur al lui era că *nu selecționa* îndestul materialul. Orice act cirilic era *un document*. De admirat însă răbdarea cu care copia astfel de hârtii vechi. Dar scria de dim[ineața], încă în pat fiind, când redacta splendidele sale prim-articole din „*Neamul Rom[ânesc]*”. Neocupat nu era niciodată. Astfel, plecând cu el la Târgoviște și fiind sculat des dimineața, eram obosit, când Iorga îmi întinde un artic[ol] istoric al unei studente de la școala lui de misionare. L-am răsfoit numai și l-am înapoiat. Iorga cerându-mi // părerea, i-am spus că nu pot să mi-o dau cu competență, p[entru] că numai l-am *răsfoit*, fiind f[oarte] obosit. Iar el „*Și d[umnea]ta dacă ești obosit nu poți să citești?*”.

Ca *lucrarea* lui *cea mai bună* trece cu drept cuvânt *Istoria // literaturii române* în III vol[ume]. E și o lucrare f[oarte] îngrijită, cu puține erori de tipar. Dintre cele în limbi străine, cred că primul loc îl ocupă *Geschichte des Osma//nischen Reiches* în 4 vol[ume]. Are o broșură și în limba *suedeză*.

El citea parcă ar *fotografia*, cu o repeziciune uimitoare // și dădea o importanță după mine prea mare literaturii, cu care, ca și cu piesele lui mediocre, a pierdut mult timp prețios, necum cu nefericita politică care l-a costat până și viața încă atât de rodnică. Dar așa sunt // *oamenii geniali*. Impulsurile, inspirațiile îi *ridică* și tot ele îi *prăbușesc*. Fără umbrele cusurilor, calitățile lor n-ar străluci supt razele gloriei. Măsura bunului burghez nu li se poate aplica. Și tocmai acesta // avea să fie judecătorul să-i „*placă*” sau să nu-i „*placă*” un Iorga, un Bismark, un Göthe, un Hăjdău etc. Asasinii lui n-au fost „*buni*” ci răi burghezi, cari desigur nici *n-au știut* {sters: cine și} ce {sters: a fost} *reprezintă p[entru] nație un Iorga. Era f[ostul] Pr[im] Min[istru]* care a băgat pe

Căpitanul la închisoare. Cred că dacă unul ar fi văzut cartea lui Meteș „*Ce a scris d[omn]ul Iorga*”, mâna lui ar fi tremurat și glontecele ar fi eșuat. Dar Băieții noștri mai au timp spre a *ceti*? Ce nu ia școala, ia // sportul și ce lasă acestea, premilitarele etc.

„*Periculosamente vivere*” e lozinca zilelor noastre, pronunțată de Mussolini. Iorga, mai mult om al sec[olului] trecut, pașnic, rafinat, decadent până la un punct, n-a înțeles că primejdia îl poate pândi în mijlocul unui popor căruia i-a dat atât de mult din bogăția sufletului său, din comoara cunoștințelor sale enciclopedice și pentru a cărui unire a muncit atât de mult. A fost tăiat ca un miel, *agnus Dei*, pentru ca generațiile viitoare să-și chinuiască creerii // spre a găsi o justificare pentru cea mai urâtă crimă din punct de vedere cultural umanitar care s-a comis în Rom[ânia] de la înființarea Principatelor încoace. Termometrul valorificării noastre civilizatorice a căzut în străinătate cu câteva grade. Mi-au rămas în ureche cuvintele cu cari *radio Londra* a încheiat necrologul său de vreo ½ de ceas. „*Und so einen Mann haben die Legionäre erschossen*”¹⁰⁰.

Anexa I

Sărit 2 pagini. *Intercalare*.

Străbunicul lui Iorga, „galeongiul”, era orig[inar] din insula *Kefalonia*, precum mărturisește fiul său Constandin (descop[erirea] lui G. Ungureanu, Arh[iva] Stat[ului] Iași). Iorga, neștiind că este orig[inar] de acolo, are în „*Ist[oria] rom[ânilor] prin călători*” o eșire defăimătoare față de acești insulari, rel[ativ] la afirmația unui călător englez despre grecii din Brăila. Când a aflat de la Ungureanu orig[inea] sa s-a bucurat și a scris despre ea în Rev[ista] Ist[orică], uitând ce a scris în „*Ist[oria] rom[ânilor] prin călători*”. *Tablou!* //

Nici d[oam]na Iorga nu s-a purtat cu mine cum trebuia când era la putere. Intervenind p[entru] plasarea f[oarte] meritoasei d[oam]ne Lohan ca direct[oare] la o școală p[entru] industria casnică, *nici nu mi-a răspuns*. Ea este sora celui antipatic și perfid I. Bogdan care a făcut lui Onciul pozna la Acad[emie]. Parveniți ardeleni, fără acea omenie care caracterizează pe moldovanul. De aceia rar când un ardelean cu care am f[ost] prieten, excepție Luca Russu. V[aleriu] Braniște¹⁰¹ era bănățean, mai bun soi de oameni. Ea era a 2-a soție, cu care Iorga a avut mai mulți copii. Pe prima – se zice – a lăsat-o pur și simplu. Nu cunosc cazul.

¹⁰⁰ Mai urmează un P.S., fără legătură cu textul. Îl reproduc în **Anexa II**.

¹⁰¹ Cf. Sever Zotta, *Valeriu Braniște în Bucovina*, (text inedit publicat de d-l Mircea Irimescu) în „**Septentrion**. Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina”, mai 2012, p. 68-72.

Anexa II

F[oarte] mândru era Iorga că mama lui era n[ăscută] *Arghiropol* și *fără cea mai mică dovadă* pretindea că trebuie să se tragă din *împăratul* cu acest nume din *Bizanț*, mai ales că a constatat existența unui *ofițer* rus în sec[olul] al XVIII-lea cu acest nume. Dacă era of[ițer] era nobil și dacă era nob[il] prob[abil] descindea din împ[ărat].

Mama mamei însă era n[ăscută] *Drăghici* și cu tot scandalosul dosar pe care l-am copiat p[entru] el la Arh[iva] Stat[ului], despre traiul acestei femei „care în fiecare noapte doarme în alt pat”, era mândru și de dansa, p[entru] că un doc[ument] (tip[ărit] și ca anexă la „Ist[oria] Mold[ovei]” lui Drăghici, Manolaki) pretinde că Drăghicii din Moldova // se trag din *Filipești*, iar Filipeștii au și strămoși *Cantacuzini*, deci alt împărat. Cu acești „strămoși” s-a dat în vileag la Congresul bizantinologilor din Atena, desigur spre mirarea genealogilor de acolo. Dar în ultimii ani splendida lui inteligență începuse să se întunece și frivolitatea în conversație a lua[t] proporții, încât o d[omnișoa]ră în vârstă mi-a spus „cu Iorga nu se mai poate vorbi”. Am f[ost] și eu de față de un Sf. Neculai la Bucur[ești], cum înaintea lui A. Davila, Șeicaru, a mea, Lohan etc., spunea anecdote grosolane, lipsite de spirit. Poate era [= a fost] mai bună p[entru] el moartea tragică, decât un trist apus de soare.

*

Și epilogul. Sau epiloagele.

Zotta va ajunge un fel de „cimotie” cu Sadoveanu, întrucât Ion d’Albon, fratele ginerelui său Andrei d’Albon (soțul fiicei sale Ruxanda) va deveni soțul Rodicăi Mitru, sora Valeriei Mitru, a doua soție a lui Sadoveanu. În virtutea acestei „înrudiri”, copiii lui Sever Zotta au propus depozitarea lucrurilor salvate, după iunie 1941, de la Davideni (arhiva și biblioteca) în casa lui Sadoveanu, atunci când pentru acesta lumina începuse să vină de la Răsărit. Poate așa s-ar fi păstrat mai mult și în condiții mai bune; **poate**. Însă bătrâna doamnă Margareta Zotta a refuzat cu tărie să ceară și eventual să și primească un asemenea ajutor de la acela care, bădărănește, îi ofensase așa de grav soțul.

La 69 de ani și aproape jumătate, Iorga a fost asasinat de extrema dreaptă, într-o pădure din țara sa. La aceeași vârstă, Zotta a fost lăsat, de extrema stângă, să moară departe de țara sa. Primul are un mormânt, celălalt – nu.

Mulți dintre cei implicați în scandalul politic din 1931-1932 au trecut prin închisori (Petrovici, Axinte), dacă nu au și murit acolo, precum Argetoianu. Nu știu ce au devenit unii precum Gheorghiaș, Onoriu Popovici, Derojan, Popa. Istoria vieții politice ieșene interbelice le cunoaște, desigur, biografiile.

Nu găsesc mai bună încheiere decât cuvintele, pline de miez și de un sens devenit tragic, pe care N. Iorga le-a scris la moartea lui Vintilă Brătianu (1867-1930): „Un om din generația mea se duce. **Oricare dintre noi trebuie să facă greșeli, care sunt legate de**

insuficiența bietei noastre ființe umane. Dar nu e bine ca unii să ne bucurăm de greșelile altora”.

Addendum

„*Arhiva Genealogică*. Așa se numește o revistă lunară, care apare de la începutul anului curent la Iași, sub îngrijirea compatriotului nostru, d. Sever de Zotta. Genealogia este una dintre științele ajutătoare ale istoriei, ca și numismatica, sfragistica, eraldica, cronologia, diplomatica ș.a. Cultivate bine, cu pricepere și metodă, toate aceste discipline dau concursul lor valoros la dezlegarea și lămurirea diferitelor probleme din istoria noastră națională. De aceea apariția unei reviste genealogice ne umple de bucurie și ne întărește în nădejdea că, după exemplul dat, curând și celelalte discipline vor avea organul de specialitate.

După numerele apărute până acuma, revista d-lui Zotta ni se prezintă ca un organ serios și îngrijit cu pricepere și trageră de inimă. D. Zotta însuși, precum și colaboratorii săi, d-nii Ghibănescu și Râșcanu ș.a. – nume binecunoscute în istoriografia română – ne dau cea mai bună chezășie că revista va rămâne și mai departe la înălțimea numerelor celor dintâi. Din articolele apărute până acuma remarcăm: *Spița neamului Cuza* de d. Ghibănescu și *Descendenții din Basarabi* de d. Zotta. Articolul din urmă este extraordinar de interesant și ne vom ocupa de el în numărul viitor”.

(„Junimea Literară”, IX, 1912, 4, p. 80)

„*Augusta Familie Regală a României și alți Auguști Suverani și Principi ai Europei Descendenți din Basarabi*, Arhiva Genealogică, I, nr. 2 și 3. Am amintit în numărul trecut că voi reveni asupra acestui studiu interesant. Mărturisesc însă că nu revin cu drag asupra acestei chestiuni, fiindcă trebuie să fac unele obiecțiuni care vor zgudui întreaga clădire. *Tvrtko*, la început ban și abia de la 1377 rege al Bosniei, se căsătorește cu *Dorothea*, fiica țarului *Sracimir* din *Vidin*, la anul 1374 [Fermendžin, *Acta Bosnae ecclesiastica*, p. 40-42 (*Mon. ant. hist. Slavorum meridionalium*, vol. 23)]. Pretinsa sa fiică *Caterina* se căsătorește la anul 1361 cu contele *Hermann* de *Cilli*, prin urmare 13 ani înainte de căsătoria lui *Tvrtko* cu *Dorothea*, fiica țarului *Sracimir* din *Vidin* și nepoata lui *Alexandru Basarab*. Arhimandritul *Ilarion Ruvarac* a arătat într-un studiu foarte temeinic că *Caterina* nici nu era fiica lui *Tvrtko*, ci o fiică a unchiului acestuia, a banului Bosniei *Ștefan II* [*Wissenschaftl. Mitt. aus Bosnien*, 2 (1894), 173-178; *ibid.* 3

(1895), 310 urm.]. Așa fiind, nu se poate admite o filiațiune între Basarabi și conții de Cilli și prin urmare întreaga deducțiune a dlui Zotta devine iluzorică”.

(„Junimea Literară”, IX, 1912, 6, p. 120)

VOIX DE L'AU-DELÀ. LES SOUVENIRS DE SEVER ZOTTA
SUR SES RELATIONS AVEC N. IORGA

(Résumé)

Parmi les papiers ayant survécu à la disparition tragique de l'historien et généalogiste roumain Sever Zotta (1874-1943) dans son exil soviétique, suite à la déportation des habitants de Bucovine en juin 1941, un seul „manuscrit” (en effet, une brochure soviétique imprimée en 1937) eut la chance d'être conservé dans son intégralité: celui qui contient l'émouvant récit des relations qu'il avait entretenues, trois décennies durant, avec l'historien et l'homme politique N. Iorga (1871-1940). Ces relations ont été consolidées dans les années 1916-1918, lorsque, pendant la Première Guerre Mondiale, Iorga avait trouvé refuge à Jassy (Iași), l'ancienne capitale de la principauté moldave, où Zotta était (depuis 1912) directeur des Archives de l'État. Sur la proposition de N. Iorga, Zotta fut élu, en 1919, membre correspondant de l'Académie Roumaine. Dans les années suivantes, il commença à collaborer aux revues historiques éditées ou patronnées par Iorga et finit par devenir membre du parti présidé par celui-ci et même chef de l'organisation jassote de ce parti. Mais, dans le premier ministre N. Iorga (1931-1932), Zotta a eu la déception de ne pas retrouver l'ami de jadis. Victime des intrigues locales et sans pouvoir compter sur la loyauté de son chef politique et ancien ami, il perdit la place de sénateur qui lui avait été destinée, en faveur de l'écrivain M. Sadoveanu, qui – soutenu par N. Iorga – allait devenir président du Sénat. Zotta fut profondément affecté par ces manœuvres, qu'il a dû considérer une trahison impardonnable, raison suffisamment acceptable pour mettre fin aux relations avec N. Iorga et renoncer à toute activité politique. En 1934, il prit sa retraite et se retira à Davideni (le petit domaine de son épouse), en sa Bucovine natale dont il était tellement fier. Mais, en dépit des déceptions, Zotta conclut que le bilan final de ses relations avec Iorga doit être considéré positif: par l'appui qu'il lui avait donné en 1917 pour sauver le siège des Archives (menacé d'être évacué), par la haute appréciation qu'il avait constamment accordée aux travaux généalogiques de Zotta et surtout par la publication d'une quantité énorme de sources historiques, d'une valeur inestimable pour ses recherches généalogiques. Il finit les notes en déplorant l'horrible assassinat qui mit fin à la vie de cet homme „qui avait tant donné à son peuple de la richesse de son âme, du trésor de ses connaissances encyclopédiques et pour l'union duquel il avait tant travaillé”.

LISTE DES ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. Le début du récit (a).
Fig. 2. Le début du récit (b).
Fig. 3. Le début du récit (c).
Fig. 4. Le début du récit (d).
Fig. 5. La fin du récit (a).
Fig. 6. La fin du récit (b).
Fig. 7. La fin du récit (c).
Fig. 8. La fin du récit (d).

În 26 Nov. 1941 dim. a fost
 asasinat de către legionarii
 marșale marșal N. Iorga care
 prin jum. de veac a influențat
 puternic prin cultura sa mult
 laterală și temperamentală
 său vorbitor asupra două
 generații.

Causa asasinatului.
 Iorga, după ce a f. prin prin
 a f. grav și personal atestat
 în vârstă lui Cobzacu
 după viz. aceluia repu-
 sându-i-se totuși lipsa
 de caracter etc. Am
celui articolul.

Iorga în loc să văd prin
 prin viața sa și steaua

Fig. 1. Începutul relatării (a)

În m. a. r. a. a. d. de pe C. în jude
 C. a. după o nouă lege care
 reproba și insulta fost, în
 demnitate, ^{într-o} ^{într-o} ^{într-o}
 cu închisoarea.
 C. este arestat în v. d. a. u.
 nat la r. u. a. u. Pe 10 noi
20 a mai început din închisoare
10 până la enumerarea
din zilava.
 Este din a. p. l. a. d. e. p. e. a. a. a.
 din 20 Nov. A fost luat pe
 la 3 dim. în v. d. a. u. r. e. m. a. r.
 cu auto m. din v. d. a. u. o. p. e.
 d. a. v. e. l. u. p. e. B. u. e. A. i. m. a.
 p. a. r. e. t. a. c. 6 p. l. e. a. n. t. e. d. e.
 r. e. v. o. l. u. e. r. A. d. o. i. c. i. e. r. i. p. e. l. e. b. i.
 a. f. o. r. t. c. a. d. a. v. u. t. e.
 de înmorm. n. i. e. m. i. d. i. c. i. u. r. s.
 n. i. e. f. l. e. v. i. t. n. i. e. n. a. n. t. e. r. i.
 R. e. v. o. l. u. e. r. P. e. r. m. e. d. P. o. m.

Fig. 2. Începutul relatării (b)

Cum am un moment de timp liber
 te, cam de 50 de ani citind
 literatură publicistică a lui N.I. și
 apoi la țară în 1916/18 am
 făcut rapoarte zilnice, cred
 utile și interesante, hărtie
 unele amintiri, conștient
 resă.
 Cuartila lui am fost - o la
 București. Probabil la acad.
 Rom. înainte însă am fost
 amestecat de presa liberală
 într-un fel de polemică.
 J. și I. (1900) o revă de arhivă.
 le în viziune guvernativă "Época"
 despre București Indépendance
Roumaine / Din. curant Pol.
 bin) de revizuire sovietică
 din de revizuire totală germană
 mișcare a clasa conducătoare
 entoare de acțiune, rev. ce
 J. și I. 1900.

Fig. 3. Începutul relatării (c)

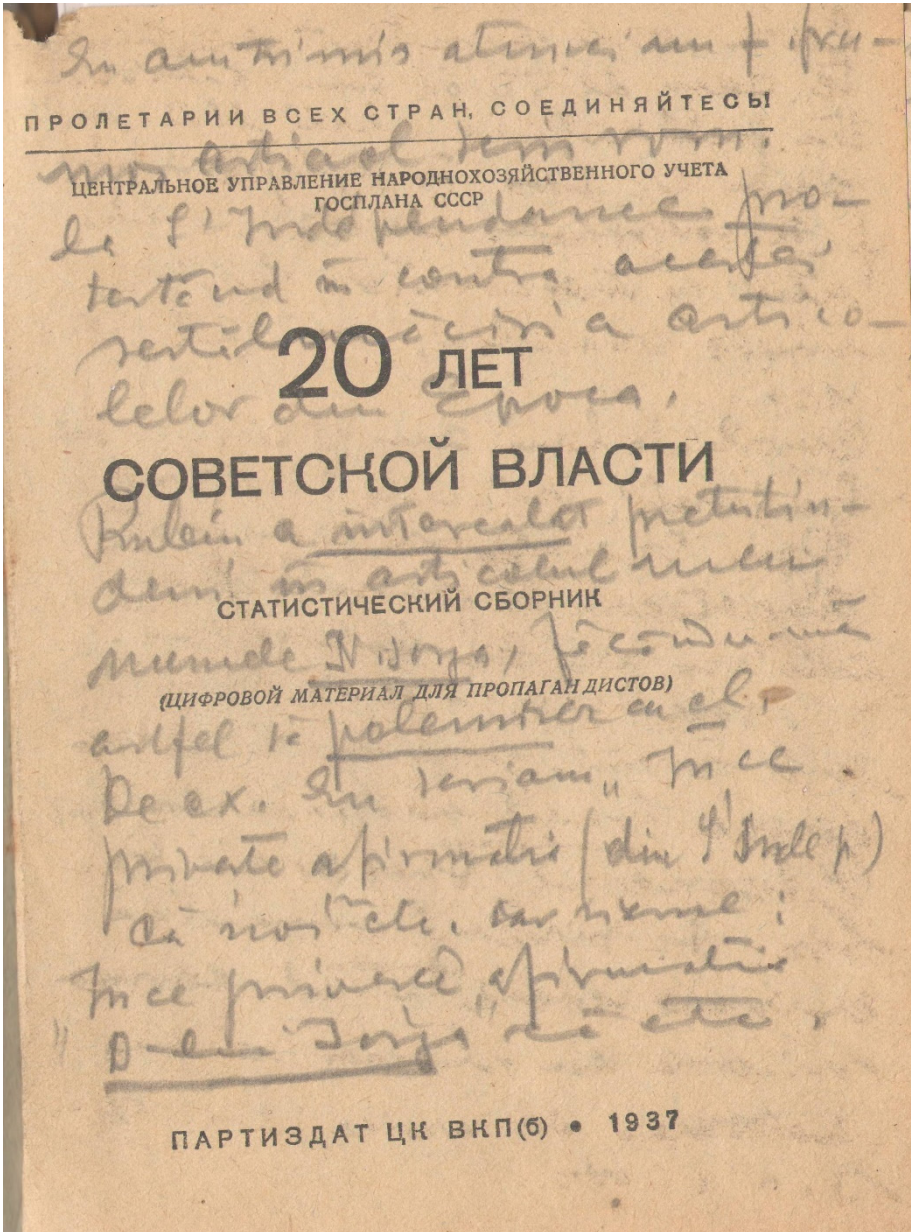

Fig. 4. Începutul relatării (d)

*... a căminii gospodăriei, în mijlocul
... muncii, în mijlocul...*

Таблица 65. Клубы и избы-читальни	Стр. 85
Таблица 66. Библиотеки в СССР	—
Таблица 67. Театры	86
Таблица 68. Звуковые кино	—
Таблица 69. Книги и газеты в СССР	87
Таблица 70. Расходы на просвещение	88
Таблица 71. Физкультура в СССР	—

... tutele si' probleme VIII.

ЖЕНЩИНА В СССР	89
Таблица 72. Число женщин—работниц и служащих	91
Таблица 73. Распределение женщин—работниц и служащих по отраслям труда	92
Таблица 74. Колхоз обеспечивает женщине экономическую самостоятельность	93
Таблица 75. Женщины-колхозницы на руководящей работе в колхозах	—
Таблица 76. Забота социалистического государства о матери и ребенке	94
Таблица 77. Число детей в детских садах и на площадках	—

... Familia mare a comunelor IX.

СССР—СТРАНА ВЕЛИКОГО СОДРУЖЕСТВА НАРОДОВ	95
Таблица 78. Подъем индустрии в союзных республиках	97
Таблица 79. Электрификация союзных республик за годы сталинских пятилеток	98
Таблица 80. Сельское хозяйство союзных республик в 1937 г.	99
Таблица 81. Сеть и работа железных дорог по союзным республикам	100
Таблица 82. Розничный товарооборот по союзным республикам за годы сталинских пятилеток	101
Таблица 83. Число учащихся в школах	102
Таблица 84. Книжная продукция на языках народов СССР	103
Таблица 85. Число газет на языках народов СССР	104
Таблица 86. Театр и кино в союзных республиках	105
Таблица 87. Здравоохранение в союзных республиках	106

*... calitatile lor n'ar stobitei
... stapt marele gloriei. Masurarea
... bunului bungher multi se poate
... arhiva. Si' totmai aceasta*

Fig. 5. Sfârșitul relatării (a)

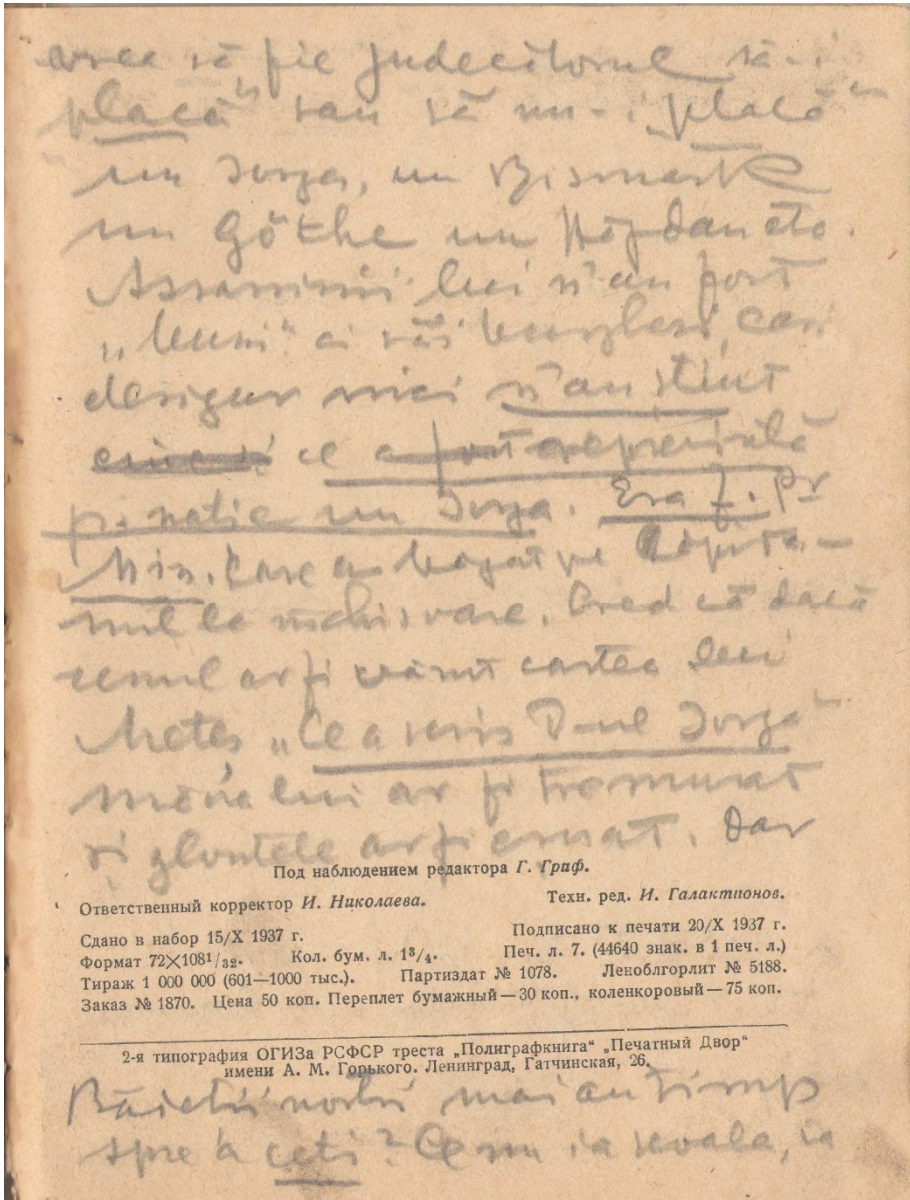

Fig. 6. Sfârșitul relatării (b)

portare în ce lăsa aceste
 premilitare etc.,
 „Pensurosamente vivere”
 e lozincă vîtelor noastre
 învîntate de Murabini.
 Torga, mes, mult o mal
 sec. trecut, pămîc, rafinat
 decedent pînă la un
 punct, n'a înțeles că
 prin neputința il private vîrăb
 în mișcările unui peșor, că-
 năria, a dat alai de mult
 din bogăția sufletului său,
 din conștința cu vîntul
 razei Enciclopedice n' pînă
 a cîmii untre, a munit alai
 de mult, și pînă la un
 punct, agnus dei, pînă la
 generațiile vîntare să-și
 chinuie creșterea

Fig. 7. Sfârșitul relatării (c)

spe a gîri o justiciare
 pentru cea mai urîț
 crimă care din punct de
 vedere cultural ^{umanitar} este a
 comis în Rom. dela
 înființarea Principatului
 în coace. Termometrice
 valon peris metode civi-
 lizatorie a comit în trăi-
 mătate cu cătuna apode.
 Mi-au rousas în multe
 ruvintele cu cari radio
 Londra a încheiat
 neambiguel rân de ve-o
 1/2 de clas. "Und so einen
 Mann haben die Segmente
inhalten"

Fig. 8. Sfârșitul relatării (d)